

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
факультет фармацевтичних технологій та менеджменту
кафедра соціальної фармації**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ
ДІЯЛЬНОСТІ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти групи

Фм20 (4,5з) мед-01 а

спеціальності: 226 Фармація, промислова фармація
освітньої програми Фармація

Тетяна СЄДОВА

Керівник: доцент закладу вищої освіти кафедри
соціальної фармації, к. фарм. н., доцент

Юлія КОРЖ

Рецензент: доцент закладу вищої освіти кафедри
менеджменту, маркетингу та забезпечення якості у
фармації, к. фарм. н., доцент

Ганна БАБІЧЕВА

АНОТАЦІЯ

У роботі представлені результати аналізу соціально-економічних аспектів діяльності аптечних закладів в Україні за умов впровадження у країні воєнного стану. Проведено аналіз кадрового забезпечення фармацевтичної галузі, стану розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку, основних показників результативності та ефективності роботи аптеки в умовах воєнного стану.

Робота представлена на 56 сторінках та складається із 3-х розділів, загальних висновків, 33 джерел літератури. Результати досліджень проілюстровані 16 рисунками та 5 таблицями.

Ключові слова: аптека, економічний аналіз, фармацевт, фармацевтичні кадри, фармацевтичний ринок, соціальна функція аптеки

ANNOTATION

The paper presents the results of the analysis of the socio-economic aspects of the activities of pharmacy establishments in Ukraine under the conditions of martial law. The analysis of the personnel supply of the pharmaceutical industry, the state of development of the domestic pharmaceutical market, the main indicators of the effectiveness and efficiency of the pharmacy's work under martial law was carried out.

The paper is presented on 56 pages and consists of 3 sections, general conclusions, 33 sources of literature. The research results are illustrated by 16 figures and 5 tables.

Keywords: pharmacy, economic analysis, pharmacist, pharmaceutical personnel, pharmaceutical market, social function of the pharmacy

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ І ДОСЛІДЖЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ	9
1.1. Аналіз забезпечення системи фармацевтичного забезпечення населення фармацевтичними кадрами у відповідності до даних ВООЗ	9
1.2. Оцінка проблем кадрового забезпечення вітчизняних аптек за умов воєнного стану в країні	13
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	16
РОЗДІЛ ІІ ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	18
2.1. Аналіз особливостей розвитку роздрібного сегменту вітчизняного фармацевтичного ринку за умов впровадження в країні воєнного стану	18
2.2. Дослідження ринкового потенціалу фірм-виробників ліків на вітчизняному фармацевтичному ринку у 2022-2024 роках	24
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	29
РОЗДІЛ ІІІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	31
3.1. Аналіз динаміки змін показників, що характеризують торгово-фінансову діяльність аптечного закладу у довоєнний та воєнний період	31

3.2.	Аналіз показників ефективності функціонування мережевої аптеки упродовж I-III кварталів 2021-2024 років	39
3.3.	Оцінка ефективності використання трудових ресурсів аптечного закладу у довоєнний та воєнний період (I-III квартали 2022-2024 років)	44
3.4.	Аналіз динаміки змін показників середньої заробітної плати в аптеці в довоєнний та воєнний період діяльності на роздрібному сегменті регіонального фармацевтичного ринку	49
	ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	52
	ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	55
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

Перелік умовних скорочень

ВВП – внутрішній валовий продукт

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ЄС – Європейський Союз

КМУ – Кабінет Міністрів України

ЛЗ – лікарський засіб

МНН – міжнародна непатентована назва

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НБУ – Національний банк України

НФаУ – Національний фармацевтичний університет

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ОЕЕС – Organisation for European Economic Co-operation

ВСТУП

Актуальність теми. За умов впровадження воєнного стану більшість аптечних закладів України стикнулись з труднощами, які раніше неможливо було чітко оцінити, а також спрогнозувати їх вплив на подальшу діяльність. На жаль, більшість аптечних закладів, які були розташовані у прикордонних південно-східних та східних областях України були вимушені припинити свою діяльність та евакуюватися у більш безпечні регіони країни.

За цих умов аптечні заклади, які знаходились у центральних та західних регіонах країни повинні були оперативно змінювати організаційні підходи у своїй діяльності, звільняти за власним бажанням та одночасно приймати фармацевтів, із інших регіонів країни та роботу й таке інше. Значні труднощі відчувалися у перші місяці війни з поставками ліків, їх правильним зберіганням та транспортуванням, відпуском ліків за рецептами, в т. ч. за державною програмою «Доступні ліки» тощо. Масовані атаки на енергетичну галузь економіки, які продовжуються й донині також істотно впливають на роботу сучасних українських аптек, а також посилили навантаження на фармацевтів. За цих умов, аналіз основних показників роботи аптеки, її ефективності функціонування та оцінка використання трудового ресурсу має важливе соціально-економічне значення, перш за все, задля розробки антикризових планів розвитку у майбутньому.

Мета дослідження – дослідження соціально-економічних аспектів діяльності аптечних закладів за умов воєнного стану в Україні.

Завдання дослідження:

- провести аналіз сучасних підходів в організації фармацевтичного забезпечення населення в світі та в Україні, в т. ч. за умов впровадження воєнного стану;
- здійснити аналіз кадрового забезпечення системи фармацевтичного забезпечення населення в різних країнах світу, а також в Україні;

- провести аналіз стану розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку (роздрібний сегмент) за період впровадження в Україні воєнного стану (2022-2024 роки, I-III квартали);
- здійснити економічний аналіз показників торгово-фінансової діяльності аптечного закладу в довоєнний та воєнний період (I-III квартали 2021-2024 року);
- провести аналіз показників ефективності роботи аптечного закладу у зазначений період часу та визначити основні проблеми, з якими стикається аптека за умов воєнного стану в країні;
- провести аналіз основних показників, які характеризують ефективність використання трудових ресурсів аптечного закладу у динаміці років (2021-2024 роки).

Об'єкт дослідження – система охорони здоров'я, в якій реалізуються медико-фармацевтичні та соціально-економічні аспекти діяльності аптечних закладів різних форм власності та господарювання.

Предмет дослідження: вітчизняна нормативно-правова база, що регулює питання надання медичної та фармацевтичної допомоги населенню країни, в т. ч. за умов воєнного стану; показники забезпечення фармацевтичними кадрами, що представлені на офіційному сайті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), інших міжнародних організацій, а також на вітчизняній інформаційній платформі Work.ua.; дані маркетингових агенцій, які здійснюють моніторинг стану розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку у динаміці років; дані управлінського (внутрішньогосподарського), бухгалтерського, статистичного обліку та звітності, в яких представлені дані результативності та ефективності роботи аптечного закладу.

Методи дослідження: історичний, дедуктивний, біблео-семантичний, контент-аналіз, графічний, порівняльний, а також економічного, маркетингового, математико-статистичного аналізу.

Практичне значення отриманих результатів. Опрацьовані результати прикладних досліджень можуть бути використанні задля формування програми або плану антикризового розвитку аптечного закладу за умов негативного впливу факторів зовнішнього середовища.

Елементи наукових досліджень – нами вперше був проведений комплексний економічний аналіз діяльності аптечного закладу, який входить до складу регіональної мережі у довоєнний та воєнний час (2021-2024 роки, I-III квартали), розраховані показники рівня реімбурсації вартості відпущених ліків за державною програмою «Доступні ліки», середні показники заробітної платні, в т. ч з урахуванням розподілу штатних працівників на адміністративний, виробний (фармацевтичний) та допоміжний персонал.

Апробація результатів дослідження та публікації. Фрагмент досліджень був представлений на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Запорізький фармацевтичний форум – 2024», яка відбулась 21-22 листопада 2024 р. у м. Запоріжжя.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, два із яких представляють результати прикладних досліджень та загальних висновків. Робота роздрукована на 56 сторінках машинописного тексту, проілюстрована 16 рисунками та 5 таблицями, перелік використаних джерел містить 33 позиції.

РОЗДІЛ I

ДОСЛІДЖЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

1.1. Аналіз забезпечення системи фармацевтичного забезпечення населення фармацевтичними кадрами у відповідності до даних ВООЗ

У різних країнах світу ефективність функціонування аптечних закладів у значній мірі залежить від рівня підготовки фармацевтичних кадрів [13,17,22,24]. Питання кадрового забезпечення аптечних закладів, поряд з проблемою дефіциту медичних працівників представлено у Глобальних цілях сталого розвитку до 2030 року, які затверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 №70/1 [10,21,33]. На підставі прийняття основних завдань зазначеної Резолюції в країні Указом Президента України від 30.09.2019 р. №722 були затверджені «Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», в яких велика увага приділяється питанню кадрового забезпечення системи охорони здоров'я.

З метою досягнення основних цілей сталого розвитку країни у системі охорони здоров'я важливого значення набувають дослідження які присвячені розгляду кадрового забезпечення процесу надання населенню ефективної медичної та фармацевтичної допомоги у різних країнах світу [12-15,26,28,29].

Об'єктом досліджень стали дані, що представлені на офіційному сайті ВООЗ та на сайті Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕЕС – Organisation for European Economic Co-operation) [30-32]. Крім цього, в аналізі ми використовували дані, представлені у спеціальній літературі [7,12-15,18-20,22-25,29]. Аналіз забезпечення системи охорони здоров'я фармацевтичними кадрами здійснювалося по різних країнах, в т. ч. в Україні. Всього були проаналізовані дані по 20-ти країнах світу, які представляли різні географічні регіони ВООЗ. За результатами обробки статистичних показників

нами були побудована табл.1.1. Умовно всі країни ми розподілили на дві групи. До першої увійшли країни Європи, в т. ч. Україна, а до другої – всі інші.

Фармацевти є високо кваліфікованими фахівцями, основною метою діяльності яких є надання населенню фармацевтичної допомоги та послугу у відповідності до потреб та діючих норм й вимог, що представлені у нормативно-правовій базі [8,9,13,15,28,33].

Таблиця 1.1.

Аналіз забезпечення системи фармацевтичного забезпечення різних країн світу фармацевтами (на 10 тис. населення) за даними ВООЗ [30]

Перша група (країни Європи, в т. ч. Україна)			Друга група (інші країни світу)		
Перелік країн	Кількість фармацевтів на 10 тис. населення	Рік	Перелік країн	Кількість фармацевтів на 10 тис. населення	Рік
Фінляндія	20,3	2021	Канада	10,41	2022
Швеція	16,18	2021	США	9,62	2022
Норвегія	9,14	2021	Японія	20,01	2020
Велика Британія	9,06	2022	Австралія	9,33	2021
Іспанія	12,54	2021	Бразилія	3,36	2020
Франція	9,61	2021	Марокко	2,6	2017
Німеччина	6,72	2021	Аргентина	4,88	2022
Польща	7,42	2021	Індія	8,60	2020
Україна	0,337	2014	Єгипет	4,33	2022

Підготовка фармацевтів здійснюється за різними рівнями, але важливою складовою цього процесу є можливість долучення їх до практичної діяльності вже на рівні навчання у фармацевтичних коледжах або університетах [7,18-

20,24,25]. Як бачимо за даними табл. 1.1 кількість фармацевтичних кадрів у різних країнах світу істотно відрізняється та коливається у досить широкому діапазоні значень.

Найвищі показники спостерігалися у Фінляндії, а найнижчі в Україні. Необхідно зазначити, що у країнах Європи кількість фармацевтів, що представлена на 10 тис. населення коливалась у широкому діапазоні значень, від 0,337 (Україна, дані оновлення 2014 рік) до 20,3 осіб (Фінляндія, 2021 рік відповідно). У інших країнах світу зазначені показники коливалися у діапазоні значень від 2,6 (Марокко, 2017 рік) до 20,01 осіб (Японія, 2020 рік). Досить прикро, що дані по Україні, що представлені на офіційному сайті ВООЗ датовані лише 2014 роком. Для порівняння, країни африканського континенту мають актуальні дані по кількості фармацевтичних працівників, які датовані 2020-2022 роками. Як свідчать офіційні дані ВООЗ, статистичні показники по кількості фармацевтичних працівників в Україні з 2000 року не змінилися [30]. Цей факт, на нашу думку, вказує на відсутність ефективних комунікацій відповідних державних органів з міжнародними організаціями, які займаються збором, обробкою та презентацією медичної статистики. На рис.1.1. представлені дані аналізу кількості фармацевтичних працівників в різних країнах світу, в т. ч. в тих, які відносяться у відповідності до класифікації Світового банку до держав з низьким та середнім рівням доходів населення. Звертає на себе увагу значна розбіжність у показниках, при чому, країни, які зараз входять до складу Європейського Союзу мали показники, що коливалися у діапазоні значень від 71,0 до 102,0 фармацевта на 100 тис. населення. Зазначені показники в країнах Прибалтійського регіону істотно відрізняються від відповідних європейських даних. Це може бути пов'язано з впливом демографічних даних, наявністю потужної освітньої бази з підготовки фармацевтів у цих країнах, особливостями функціонування системи фармацевтичного забезпечення населення та дією цілого спектру інших факторів внутрішнього та зовнішнього характеру.

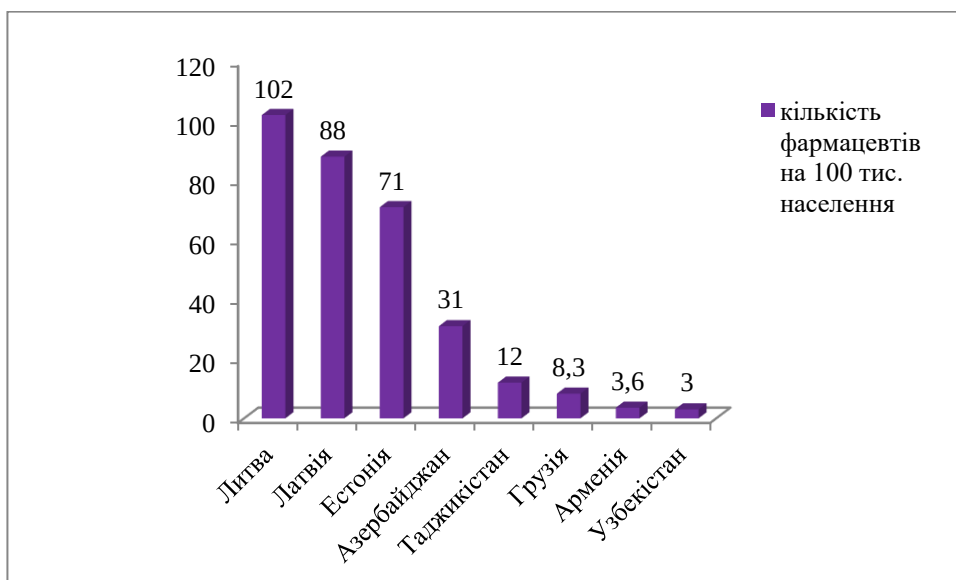

Рис.1.1 Дані порівняльного аналізу відносних показників (кількості фармацевтів на 100 тис. населення) у деяких країнах Європи та Центральної Азії [30,31]

За даними ОЕСР у інтервалі між 2000 до 2017 року кількість фармацевтів у країнах, які представлені у зазначеній організації зростала приблизно на 33,0% [31]. В середньому, у країнах ОЕСР кількість фармацевтичних працівників, які припадають на 100 тис. населення дорівнює значенню 83,0 осіб. Найвищі показники кількості фармацевтів спостерігаються в Японії (приблизно 181 на 100 тис. населення у 2022 році), а найнижчі у Нідерландах (21 фармацевт на 100 тис. населення) [31]. Міжнародні фахівці відмічають, що практично во всіх країнах ОЕСР протягом останніх 10 років зросла кількість практикуючих фармацевтів. Найвищі темпи зростання кількості фармацевтів мали такі країни, як Японії, Португалії та Словенія [18,20,24,31]. Найбільша кількість фармацевтів працюють у громадських (роздрібних, комунальних) аптеках. Незначна кількість займаються науково-дослідницькою діяльністю або працюють у госпітальних аптеках, які функціонують у клініках. Наприклад, у 2022 році в Канаді 75,0% практикуючих фармацевтів працювали в комунальних аптеках [10,31]. В свою чергу вся решта виконувала свої професійні обов'язки в клініках, науково-дослідних закладах або інших

закладах охорони здоров'я. В Японії приблизно 57,0% фармацевтів задіяні у роздрібному сегменті фармацевтичного ринку, 19,0% в клініках, а решта - в інших закладах та установах [8,13,21,31].

Таким чином можна зробити висновок, що кількість фармацевтів залежить від існуючих підходів в організації системи фармацевтичного забезпечення населення, а також від наявності традицій та існуючих ресурсів, необхідних для ефективної роботи на ринку ліків.

1.2. Оцінка проблем кадрового забезпечення вітчизняних аптек за умов воєнного стану в країні

Фармацевтичний ринок є важливою складовою макроекономіки будь-якої країни. Тому вважаємо, що на початку проведення нашого аналізу необхідно вказати ті основні тенденції, які пов'язані з розвитком української економіки та окремих її складових. У відповідності до звітів Міністерства економіки України вже за три квартали 2024 року відбувається зростання показників внутрішнього валового продукту (ВВП), у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, в середньому, на 4,5% [1,4]. В свою чергу треба відмітити, що очікування на зростання зазначеного показника з боку Світового Банку дорівнювало значенню 3,5%. Тобто можна стверджувати, що існуючі в економіці показники характеризують наявність позитивних тенденцій зростання національної економіки, незважаючи на війну та фінансово-економічні й соціальні потрясіння. Очікується, що у 2025 році в Україні будуть спостерігатися негативні тенденції до зниження показників ВВП. Так, Міжнародний валютний фонд прогнозує зниження ВВП України з 6,5% до 2,5%, а наприклад, Світовий Банк – з 6,5% майже до 2,0% [1,4]. Цей прогноз базується на аналізі багатьох макроекономічних параметрів розвитку країни, в т. ч. показників інфляції. На жаль, ще у липні 2024 року Національний банк України (НБУ) підвищив прогнозовані показники інфляції з 8,2% до 8,5% [1,4]. Крім цього, у листопаді 2024 року НБУ підняв підвищив

облікову ставку до з 13,0 до 13,5%, що безумовно буде істотним чином впливати на основні показники монетарної політики в країні. Моніторингові служби НБУ також відмітили, що у серпні та вересні 2024 року показники інфляції в країні були вищими, ніж очікувалось напередодні. Таким чином, за результатами аналізу фактичних показників інфляції заплановані дані можуть бути у кінці року відкоригованим у сторону їх збільшення, що має безумовно, негативний вплив на цілу сукупність макроекономічних даних розвитку країни.

Однією із найболючих проблем в фармацевтичній галузі різних країн світу, в т. ч. України є брак кваліфікованих кадрів [6,14,18-20,24-25]. Слід зазначити, що в Україні це проблема має національний масштаб, враховуючий той факт, що майже 10 млн українців виїхало закордон після 24.02.2022 року. Унаслідок гострого дефіциту трудових ресурсів в країні продовжує набирати обертів тенденція до зростання показників номінальної заробітної платні. За оцінкою фахівців, темпи (%) зростання зазначеного показника є нижчими, ніж інфляції [1, 4,6]. Безумовно, це істотним чиним впливає на добробут населення країни та опосередковано на можливість громадян придбати ліки та інші товари аптечного асортименту в аптеках. Так, у 2024 році НБУ прогнозував, що номінальна заробітна платня в Україні зросте, у середньому, на 16,0%, а показник зростання реальної може сягнути значення 10,0%. В той же час, аналогічні показник у 2025 році очікуються на рівні 14,6% та 5,8% відповідно [1,6].

За вищевказаних умов ринок праці розвивається досить складно та може мати непередбачувані сценарії. Як свідчать дані аналітичних агенцій, для оновлення ринку праці в Україні у наступні 10 років необхідно залучити майже 5 млн осіб різного рівня кваліфікації та підготовки. За результатами аналізу даних, які представлені на інформаційній платформі Work.ua можна стверджувати, що фармацевти належать до тих груп спеціальностей, які є найзатребуваними на ринку праці. Наприклад, лише на початку III кварталу 2024 року на зазначеній платформі налічувалося 2 тис. вакансій фармацевтичних

працівників. Якщо порівнювати з аналогічними даними минулого 2023 року, то кількість зазначених вакансій зростала на 33,33% (1,5 тис. вакансій проти 2 тис. вакансій у 2024 році).

Фахівців відмічають, що керівництво аптечних закладів за умов кадрового дефіциту залюбки приймають на роботу пенсіонерів, студентів старших курсів медичних та фармацевтичних вищих навчальних закладів [6]. Вирішуючи проблему кадрового голоду таким чином, створюються умови задля зниження рівня ефективності обслуговування населення в аптеках та посилення комерційних важелів впливу на вітчизняному фармацевтичному ринку. Доведено, що найбільший кадровий голод припадає на такі посади, як медичний представник фармацевтичних компаній, фармацевт та завідувач аптечним закладом. Слід зазначити, що у порівняно з лютим 2022 року відмічаються така динаміка зростання вакансій:

- фармацевтичні працівники – у 1,7 раза;
- медичні представники фармацевтичних компаній/фірм на 19,0%;
- завідувачі аптечними закладами, в т. ч. пунктами – у 4 рази [6].

Аналіз зворотнього зв'язку на пропозиції щодо працевлаштування на ринку праці у 2024 році продемонстрував наявність тенденцій до відповідних структурних зрушень, порівняно з даними 2023 року. Наприклад, на посаду завідувача аптечним закладом кількість відгуків з боку потенційних працівників збільшилась практично у 2,5 рази, а для займання посади медичного працівника, навпаки знизилась на 30,0%. Слід зазначити, що кількість відгуків на об'яву стосовно працевлаштування фармацевтів залишились незмінними станом на 01.08.2024 року та у порівнянні з відповідним періодом 2023 року. За умов активного розвитку фармацевтичного ринку, який спостерігається навіть за умов воєнного стану в країні істотно зросли, а саме у 1,5 рази кількість відгуків на посаду маркетинголога.

Станом на 01.08.2024 року на інформаційній платформі Work.ua на одну вакансію фармацевтичного спрямування припадало по 3 відгука від потенціальних працівників. Для порівняння – аналогічні показники початку 2023 року (станом на 01.01.2023 року) дорівнювали значенню восьми відгуків. Таким чином можна стверджувати, що за вказаний період істотно знизився рівень конкуренції на сегменті ринку праці, який ми аналізували. Дані про середню заробітну плату дають змогу стверджувати, що у серпні 2024 року вона зросла та становила 21500,00 грн [6].

Підсумовуючи результати проведеного аналізу можна стверджувати, що незважаючи на труднощі, які обумовлені воєнним станом ринок праці в Україні розвивається, а на фармацевтичні посади є вакансії. Слід зазначити, що наявність вакансій має перманентний характер. Важливу роль у розвитку цього процесу відіграє вітчизняний фармацевтичний ринок, який вимагає від фармацевтів оволодіння все новими компетенціями, а кількість аптечних закладів у більш безпечних регіонах країни збільшується. Дефіцит фармацевтичних кадрів змушує керівництво аптечних мереж розробляти та впроваджувати різні підходи, що спрямовані на збереження кадрового потенціалу закладів. Крім цього, вже у 2024 році відбулось зниження рівня конкуренції на сегменті ринку праці, де представлені вакансії фармацевтичного спрямування.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. За результатами систематизації даних, які представлені на офіційному сайті ВООЗ та інших впливових фінансових організацій за кількістю фармацевтів у різних країнах світу можна стверджувати про наступне. Зазначений показник у різних регіонах ВООЗ істотно відрізняється. Так, у країнах Європи він коливався у діапазоні показників – від 0,337 (Україна, 2014 рік) до 20,3 (Фінляндія, 2021 рік).

2. В свою чергу, в інших країнах зазначений показник коливався у діапазоні значень від 2,6 (Марокко, 2017 рік) до 20,01 (Японія, 2020 рік). Відповідні дані ОЕСР дають змогу стверджувати, що за період з 2000 по 2017 року у всіх країнах кількість фармацевтів збільшилась, у середньому, на 33,0%. Середнє значення кількості фармацевтів, що припадає на 100 тис. населення у країнах ОЕСР становить 83,0 осіб. При цьому, найвищі дані спостерігаються в Японії.
3. Нами встановлено, що останнє оновлення вітчизняних даних по кількості фармацевтичних працівників в рамках моніторингу ВООЗ відбулось у 2014 році. Цей факт вказує на відсутність ефективних комунікацій відповідних державних структур з міжнародними агенціями та організаціями, які займаються обробкою медичної статистики та макроекономічному рівні.
4. Вважаємо, що представлені дані (0,337 фармацевтів на 10 тис. населення, 2014 рік спостереження) по Україні не відповідають дійсності та знаходяться, бо вони знаходяться рівні деяких країн африканського континенту, наприклад Алжиру (0,505 на 10 тис. населення країни), Судану (0,252 відповідно), Ефіопії (0,476 відповідно) та інші.
5. За даними аналізу інформаційної платформи Work.ua, а також даних спеціальної літератури можна стверджувати, що попри війну в Україні спостерігається кадровий дефіцит за спеціальностями фармацевтичного спрямування. Значний дефіцит маємо за посадами завідувача аптечного закладу, фармацевта та медичного представника фармацевтичних компаній.
6. Доведено, що кількість відгуків на об'яви стосовно працевлаштування у III кварталі 2024 року за фармацевтичними вакансіями дорівнювали три, а у III кварталі 2023 року восьми. Таким чином, можна зробити висновок про істотно зниження рівня конкуренції на сегменті ринку праці, який ми досліджували. Середній розмір заробітної платні, яка пропонується в фармацевтичній сфері у III кварталі 2024 року становив 21500, 00 грн.

РОЗДІЛ II

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Аналіз особливостей розвитку роздрібного сегменту вітчизняного фармацевтичного ринку за умов впровадження в країні воєнного стану

В організації фармацевтичного забезпечення населення ринок ліків та інших товарів аптечного асортименту займає важливе місце. На сучасному фармацевтичному ринку представлені інтереси як виробників, так й споживачів відповідних послуг, які надаються у системі охорони здоров'я [13,15,17,26,27]. Одним із ключових гравців на фармацевтичному ринку є держава, яка за допомогою комплексу регуляторних важелів впливу сприяє ефективному просуванню соціальної політики в сфері зберігання та підтримки здоров'я населення країни.

Упродовж останніх довоєнних років вітчизняний фармацевтичний ринок активно розвивався, незважаючи на ті чисельні труднощі, які були обумовлені зміною у функціонування суб'єктів господарювання у фармацевтичній сфері, підвищенням вимог суспільства до якості та доступності ліків, посиленням регуляторного впливу держави на окремих сегментах ринку, пандемію коронавірусної інфекції тощо. Порівнюючи ту ситуацію, яка зараз є у фармацевтичній галузі можна впевнено стверджувати, що ризики воєнного стану мали найпотужніший негативний вплив на розвиток всієї галузі.

На фармацевтичному ринку, окрім комерційних та інноваційних інтересів фірм-виробників ліків реалізуються також й соціальні завдання, які покладені на нього державою та суспільством. Так, наприклад з 2017 року вітчизняний фармацевтичний ринок досить активно став приймати участь у реалізації державної програми «Доступні ліки». На даний час, багато аптечних закладів та фірм-виробників активно співпрацюють з Національною службою

охорони здоров'я України з питань реалізації зазначеної програми, що має важливе медико-соціальне значення для населення, особливо за умов воєнного стану.

Враховуючи необхідність реалізації соціального вектору розвитку в системі охорони здоров'я, а також багаторівневість у її побудові та організаційно-адміністративну складність функціонування вітчизняного фармацевтичного ринку питання аналізу особливостей його розвитку за умов воєнного стану мають важливе значення.

Метою наших подальших досліджень стало проведення економічного та маркетингового аналізу вітчизняного фармацевтичного ринку (роздрібний сегмент) за період впровадження в країні воєнного стану, тобто упродовж 2022-2024 років (9-ть місяців). У дослідженнях використовувалися дані впливової в країні маркетингової агенції «Proxima Research», яка вже протягом тривалого періоду здійснює аналіз різних сегментів вітчизняного ринку [1,2]. Як вказується у статистичній довідці, яка додається до матеріалів досліджень зазначений аналіз здійснюється на постійній методологічній базі системи «PharmXplorer». Це дозволяє порівнювати у часі багато показників, які характеризують динаміку розвитку фармацевтичного ринку та його структури, а також діяльність окремих фірм, що представляють свої препарати для споживачів. Нами були досліджені наступні показники, що характеризують стан розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку на його роздрібному сегменті:

- обсяг реалізації товарів аптечного асортименту, що представлений у вартісних (гривні) та натуральних показниках виміру (умовні упаковки) за 2022-2024 роки;
- структура реалізації товарів аптечного асортименту у вартісних показниках виміру (ліки, дієтичні добавки, медичні вироби та косметичні засоби) за 2022-2024 роки;

- умовна вартість однієї упаковки різних груп товарів, які реалізуються в аптечних закладах за 9-ть місяців 2024 року;
- питома вага (%) ліків в реалізації товарів аптечного асортименту за 2020 -2024 роки;
- ТОП-20 фірм-виробників, які позиціонують свої препарати в Україні та показники їх ринкового сегменту.

Результати обробки даних, які представлені у відкритому інформаційному просторі за вищенаведеними параметрами представлені нами на рис.2.1-2.4. Як бачимо за даними рис.2.1 незважаючи на війну вітчизняний сегмент роздрібного фармацевтичного ринку активно розвивається. Так, за I-III квартали обсяг реалізованого товару збільшився, порівняно з даними попереднього періоду на 18,28%, а з 2022 роком – на 54,39%. У 2024 році обсяг товарів аптечного асортименту сягнув значення 139,73 млрд грн, а у 2022 році – 90,50 млрд грн. Позитивним є той факт, що тенденція до зростання обсягів реалізації спостігається також й у даних, що представлені у натуральному вимірі. Так, кількість реалізованих умовних упаковок у 2024 році дорівнювало 958,7 млн, що на 1,52% вище, ніж аналогічні дані за 2023 рік та на 2,1% ніж відповідні показники 2022 року. В той же час, приріст обсягів реалізації (3,5 млрд дол. США), що представлені у доларах США дорівнював значенню 9,0%.

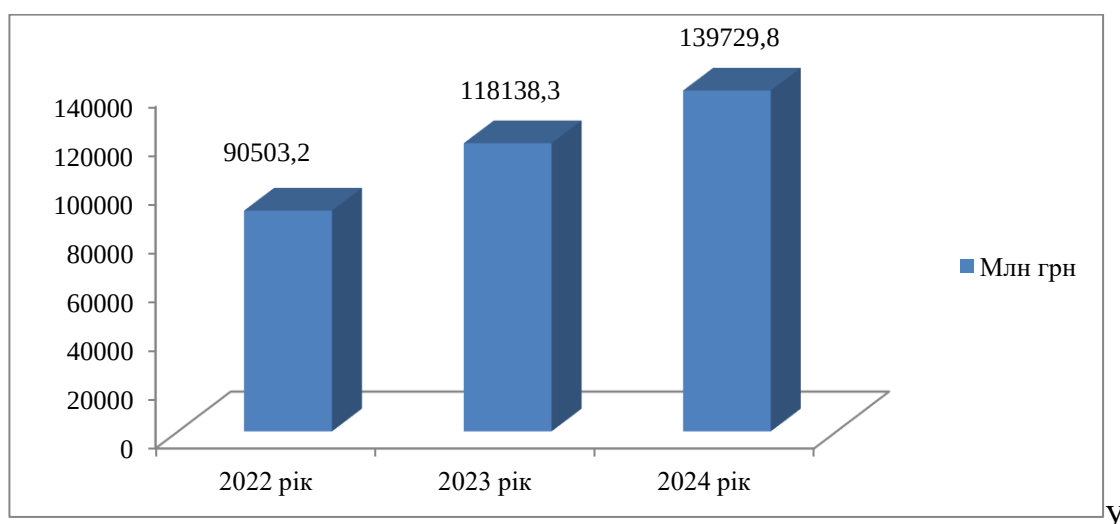

Рис.2.1 Аналіз динаміки змін показників обсягу продажів товарів аптечного асортименту (вартісний вимір, національна валюта) на роздрібному фармацевтичному ринку України у 2022-2024 роках (I-III квартали) [1]

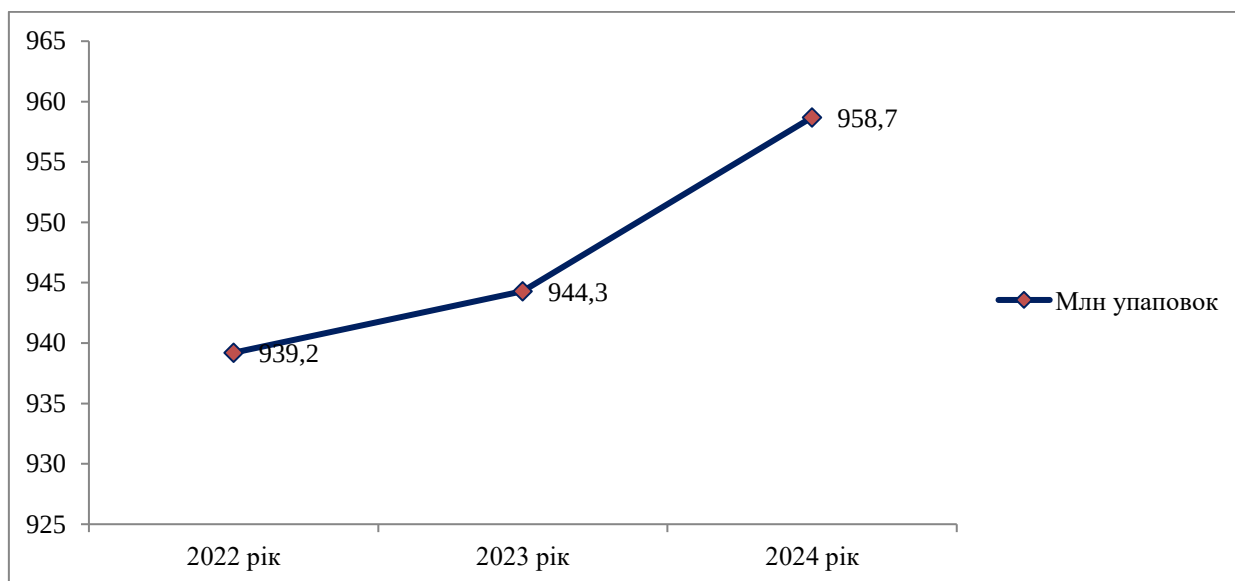

Рис. 2.2. Результати аналізу динаміки змін показників реалізації товарів аптечного асортименту (умовні упаковки) на роздрібному сегменті ринку (аптечні заклади) за 2022-2024 роки (9-ть місяців) [1]

Таким чином можна зробити висновок, що темпи (%) зростання обсягів реалізації товарів аптечного асортименту упродовж 2022-2024 років суттєво відрізняються у тому випадку, коли ми аналізуємо дані, що представлені у вартісному та натуральних вимірах. Тобто, на зростання вказаного показника, який представлено у вартісному вимірі значний вплив мають інфляційні процеси, які відбуваються в національній економіці.

Лікарські засоби є однією із ключових груп товарів аптечного асортименту, які представлені на фармацевтичному ринку. Це не тільки важливий терапевтичний інструмент, який використовуються з метою підтримки та збереження життя людей [5,26,33]. Ліки – це специфічна форма товару, що має також важливе соціальне значення. Тому цій групі товарів аптечного асортименту приділяється особлива увага, як з боку фірм-виробників, так споживачів й держави. На рис.2.3 яскраво продемонстрована

домінуюча роль ліків у структурі продажів товарів аптечного асортименту упродовж 2022-2024 років. При чому, різні групи товарів аптечного асортименту мали різні темпи зростання даних реалізації у 2024 році, порівняно з даними 2023 року. Нами встановлено, що у 2024 році, порівняно з попереднім 2023 та 2022 роками найвищі ланцюгові темпи приросту (%) мали дієтичні добавки:

- ліки – у 2024 році показники продажів зросли на 17,22% порівняно з даними 2023 року о на 48,13% відповідно;
- дієтичні добавки – 28,07% та 113,22% відповідно;
- медичні вироби – 14,40% та 44,33% відповідно;
- косметична засоби – 20,80% та 86,69% відповідно.

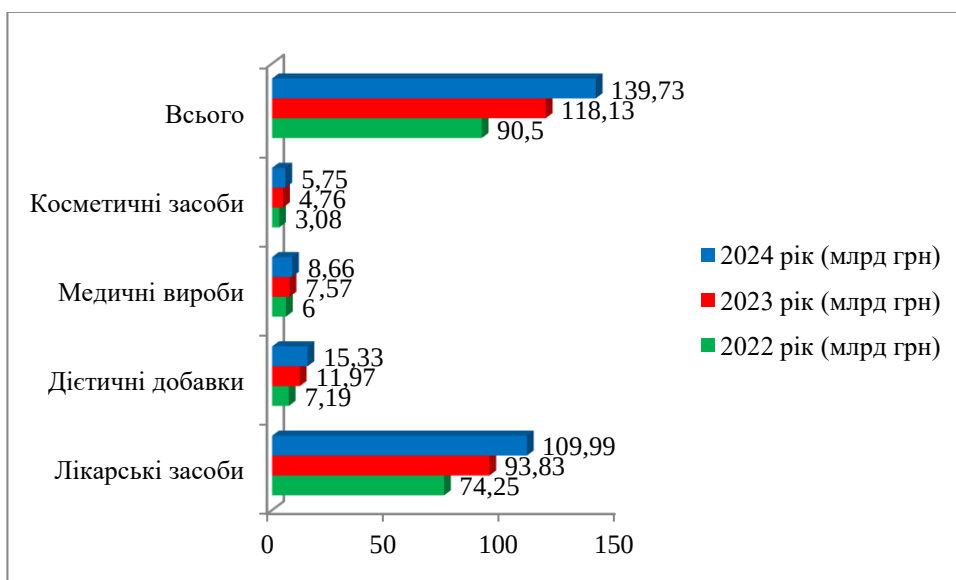

Рис.2.3 Результати структурного аналізу динаміки змін продажів різних груп товарів аптечного асортименту в аптечних закладах упродовж 9-ти місяців 2022-2024 років в Україні (вартісний вимір, національна валюта) [1]

Так, наприклад у 2024 році, порівняно з даними 2022 року обсяг їх реалізації зріс у 2,0 рази. В свою чергу, у 2024 році, порівно з даними 2022 та 2023 років найменші темпи (%) приросту обсягів реалізації були характерні для групи медичних виробів (14,40% та 44,33% відповідно). Це цікавий факт, який потребує подальших досліджень, як за організаційно-економічним, так й

маркетинговим напрямком. Окремі аспекти цього питання можуть знайти своє пояснення у вартості однієї умовної упаковки різних груп товарів аптечного асортименту (рис.2.4). Як бачимо за даними рис. 2.4 дієтичні добавки мають найвищі цінові показники, це 182,6 грн, проти 176,3 грн для ліків, 153,40 грн для косметичних засобів та 40,60 грн для медичних виробів. По всім, без виключення групам товарів аптечного асортименту у 2-24 році спостерігається тенденції до зростання середньої вартості однієї умовної упаковки. Лікарські засоби, які мають ключове значення в організації надання ефективної фармацевтичної допомоги населенню мали відносно інших груп товарів аптечного асортименту середні значення темпів (%) приросту продажів на вітчизняному фармацевтичному ринку. Крім цього, препарати займали другу позицію за показником умовної вартості однієї упаковки у 2024 році.

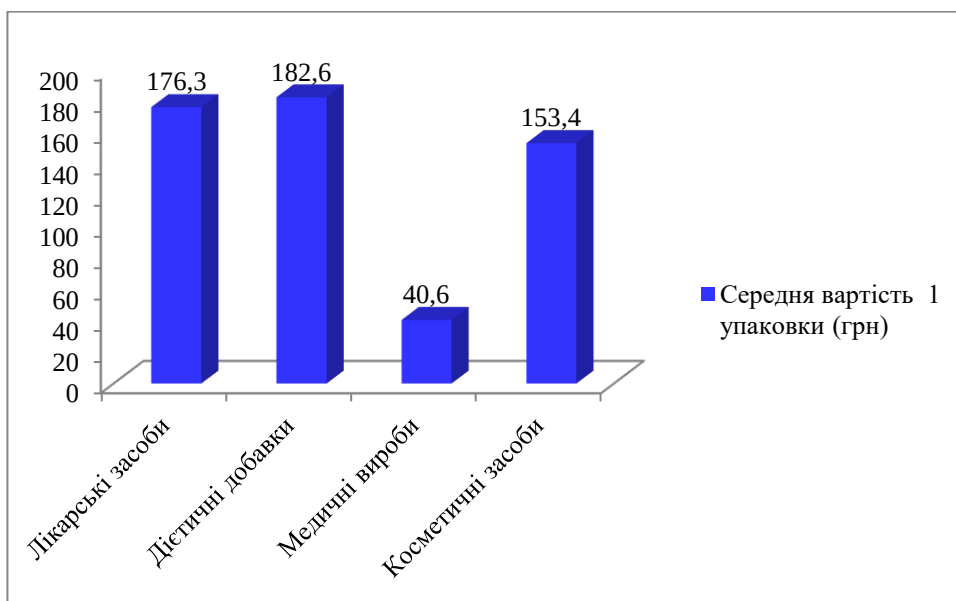

Рис.2.4 Результати порівняльного аналізу умовної вартості однієї упаковки різних груп товарів аптечного асортименту, що були реалізовані споживачам на вітчизняному фармацевтичному ринку упродовж 2022-2024 років (9-ть місяців) [1]

Упродовж 2022-24 років питома вага (%) ліків у показниках реалізації населенню товарів аптечного асортименту коливався у діапазоні значень від 78,7% (2024 році) до 82,0% (2022 рік). В цілому, за цей період відмічається

поступове значення питомої ваги (%) ліків в показниках реалізації товарів аптечного асортименту споживачам в Україні. Мала місце також тенденція до зниження даних питомої ваги (%) таких груп товарів аптечного асортименту, як косметичні засоби та медичні вироби. В той же час, істотно зростає значення показника по групі дієтичних добавок. Так, у 2020 році він дорівнював значенню 6,4%, а за 9-ть місяців 2024 року вже 11,0%. При цьому, як відмічають фахівці [1,4], по групі дієтичних добавок зазначений показник має тенденцію до планомірного зростання та очікується, що вона бути мати продовження й у майбутньому.

2.2. Дослідження ринкового потенціалу фірм-виробників ліків на вітчизняному фармацевтичному ринку у 2022-2024 роках

Наступним напрямком проведення наших досліджень став аналіз ролі фірм-виробників у формуванні асортиментної та цінової політики на вітчизняному фармацевтичному ринку упродовж 2022-2024 років. За даними обробки показників, які представлені у відкритому інформаційному просторі можна стверджувати про наступне.

У 2024 році зберіглась тенденція до домінування імпорتنих товарів аптечного асортименту в обсягах реалізації, що представлені у національній валюті. Так, цей показник сягнув значення 63,09% проти 63,5%, які спостерігався за даними попереднього 2023 року. В той же час, за натуральним показником виміру реалізації товарів аптечного асортименту у незначному діапазоні значень домінували вітчизняна продукція (57,9% у 2024 році та 59,0% за даними 2023 року). У табл. 2.1. та на рис.2.5 представлені ТОП-20 фармацевтичних компаній, які представляють на вітчизняному ринку препарати упродовж 2022-2024 років. У зазначений таблиці у динаміці років представлена зміна відповідних позицій у рейтингах ТОП-20 фірм з урахуванням їх індексу еволюції на ринку [1]. Як відомо, цей показник застосовуються для вимірювання тенденції просування лікарських засобів, які

представляють виробники на ринку. Для його розрахунку використовуються такі дані, як частка ринку, рівень конкуренції, цінові характеристики ліків, які пропонує компанія, результати опитування споживачів тощо. Це комплексний показник, які дозволяє оцінити конкурентоспроможність фармацевтичних компаній та у подальшому планувати стратегії її розвитку як на певних сегментах, так й цілому на ринку ліків [1,4].

Аналізуючи дані табл. 2.1 можна стверджувати, що позиції вітчизняних компаній у 2024 році на вітчизняному сегменті роздрібного ринку закріпились. Так, якщо у 2022 році у ТОП-20 їх налічувалось 7-м, то вже за даними 2024 року – 8-м. Звертає на себе увагу, що протягом трьох років стабільно позиції лідерів утримують такі вітчизняні компанії, як «Фармак» та «Дарниця». З кожним роком планомірно покращують свої позиції такі компанії, як «Корпорація «Артеріум»», «Київський вітамінний завод». Суттєві структурні зрушення спостерігалися за позиціями, які займала компанія «Віола». В свою чергу, знизились показники рейтингових місць по «Групі компаній «Здоров'я» та «Юрія-Фарм». Треба відзначити, що основні виробничі потужності «Групі компаній «Здоров'я» знаходяться у небезпечних регіонах країни, які постійно страждають від воєнного агресії. Позитивним виглядає факт збереження досить стабільних позицій таких потужних вітчизняних виробників ліків, як «Кусум Фарм» та «Інтер Хім». Окремо також треба відзначити, що у 2024 році значна кількість компаній зберегла свої позиції у рейтингу ТОП-20. Так, у 2023 році компаній зі стабільними рейтинговими позиціями у ТОП-20 налічувалось 7-м, а за даними 2024 року вже 8 фірм. Так до складу компаній, які незважаючи на значні труднощі воєнного часу протягом 2023-2024 років зберегли свої рейтингові позиції належало 5 вітчизняних та одна зарубіжна фірми. Це «Фармак» (Україна, I позиція) «Дарниця» (Україна, II позиція), «Дельта Медікал» (Україна, XI позиція), «Інтер Хім» (Україна, XIX позиція) та Servier (Франція, XII позиція). Це важлива характеристика, яка дає змогу стверджувати про стабільність у роботі вітчизняних виробників ліків.

Таблиця 2.1.

**Аналіз ТОП-20 фармацевтичних компаній, які представляються
препарати на вітчизняному фармацевтичному ринку 2022-2024 років [1]**

Фірма-виробник ліків	Роки аналізу та результат порівняння даних у динаміці років					
	Evolution index	2022	2023	зміни*	2024	зміни
Фармак (Україна)	103	I	I	Const	I	Const
Дарниця (Україна)	102	II	II	Const	II	Const
Київський вітамінний завод (Україна)	101	VIII	V	+	III	–
Корпорація «Артеріум» (Україна)	102	VII	VI	+	IV	+
Асінно (Швейцарія)	96	III	IV	–	V	–
Teva (Ізраїль)	94	IV	III	+	VI	–
KRKA (Словенія)	99	V	VII	–	VII	Const
Berlin-Chemie (Німеччина)	95	IX	VIII	+	VIII	Const
Sanofi (Франція)	96	VI	IX	–	IX	Const
Кусум Фарм (Україна)	96	X	X	–	X	Const
Дельта Медікел (Україна)	91	XI	XI	Const	XI	Const
Servier (Франція)	99	XII	XII	Const	XII	Const
AstraZeneca (Великобританія)	115	XXI	XVI	+	XIII	+
Юрія-Фарм (Україна)	92	XIII	XIII	Const	XIV	–
Sandoz (Швейцарія)	99	XIV	XIV	Const	XV	–
Abbott Products (Німеччина)	98	XVII	XV	+	XVI	–
Bayer Pharmaceuticals (Німеччина)	98	XVI	XVIII	–	XVII	+
Група компаній «Здоров'я» (Україна)	87	XV	XVI	–	XVIII	–
ІнтерХім (Україна)	94	XIX	XIX	Const	XIX	Const
Віола (Україна)	113	XXXX	XXVII	+	XX	–

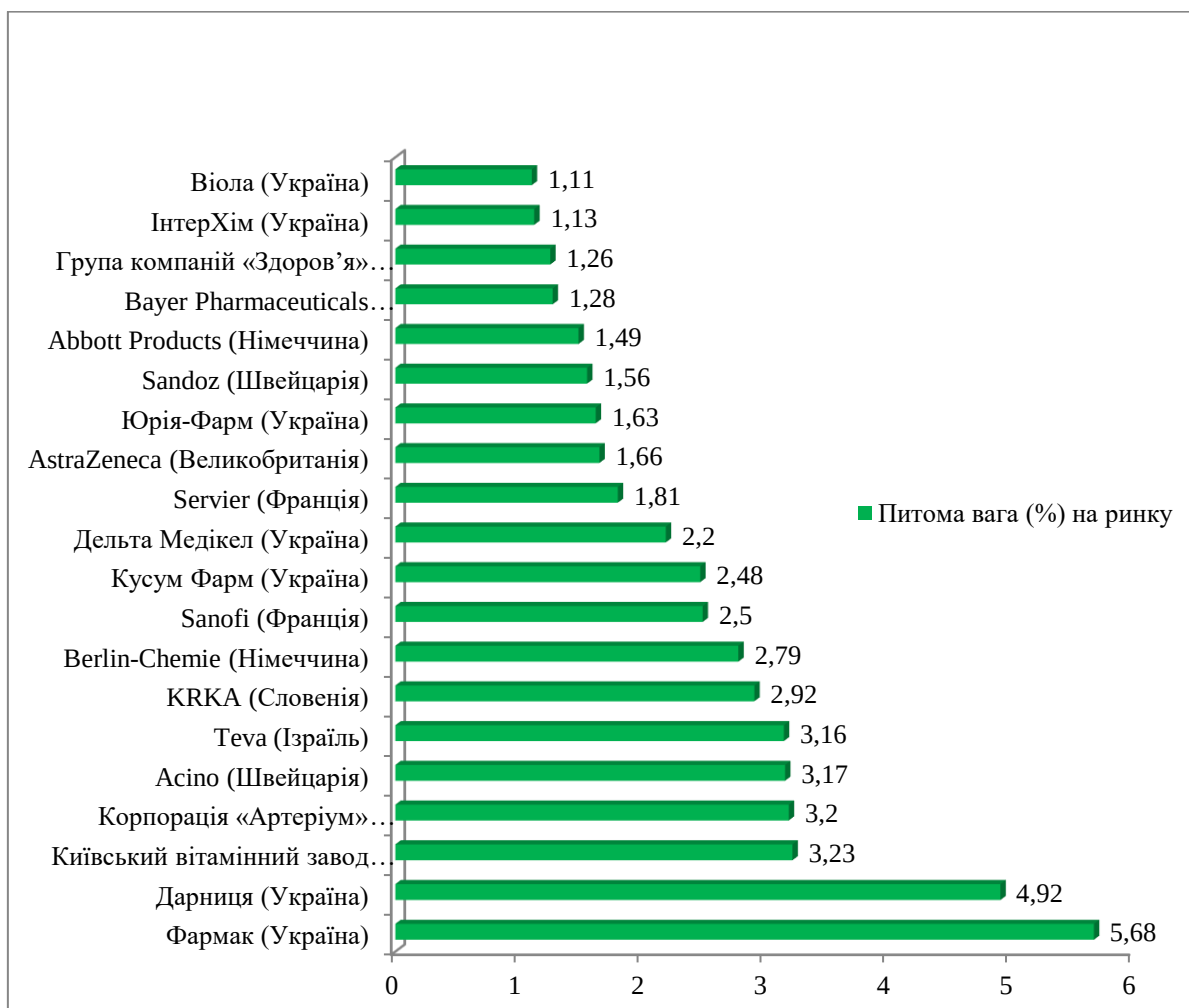

Рис.2.5 Аналіз показників сегментів ринку компаній, які входять до складу ТОП-20 та вітчизняному фармацевтичному ринку за даними 2024 року (I-III квартали) [1]

Слід зазначати, що відносна стабільність у роботі вітчизняних виробників, яка досягнута за умов воєнного стану, фінансової нестабільності та суспільних негараздів, що обумовлені війною є результатом впровадження різних механізмів впливу на окремі аспекти виробничої діяльності.

В цілому, слід зазначити, що сегмент вітчизняних виробників ліків попри всі труднощі поступово розвивається. Як вказувалось раніше, на рис.2.5 представлений розподіл компаній ТОП-20 за показником розміру сегмента ринку, на якому представлена продукція їх виробництва на вітчизняному фармацевтичному ринку. Зазначений показник поливався у порівняно

незначному діапазоні значень, а саме від 1,11% («Віола», Україна) до 5,68% («Фармак», Україна).

Аналізуючи дані табл. 2.1 та рис.2.5 можна аргументовано стверджувати про посилення позицій вітчизняних виробників ліків на роздрібному сегменті фармацевтичного ринку. Беручи до уваги той факт, що більшість фармацевтичних компаній функціонують у складних економічних умовах, маючи проблеми з кадрових забезпеченням та ризиками, які обумовлені війною та енергетичною й сировинною залежністю від імпорту, факт посилення їх ринкових позиції виглядає, як важливе досягнення. На рис.2.6 представлено результат узагальнення статистичних даних, який дозволяє стверджувати, що у 2024 році сегмент вітчизняних ліків на роздрібному ринку є досить потужним. Так, сегмент вітчизняного ринку, який припадає на вітчизняні компанії з ТОП-20 є більшим (26,84%), ніж у іноземних компаній (22,34%). На всі інші фармацевтичні компанії припадає 50,82% обсягів вітчизняного фармацевтичного ринку у його роздрібному сегменті.

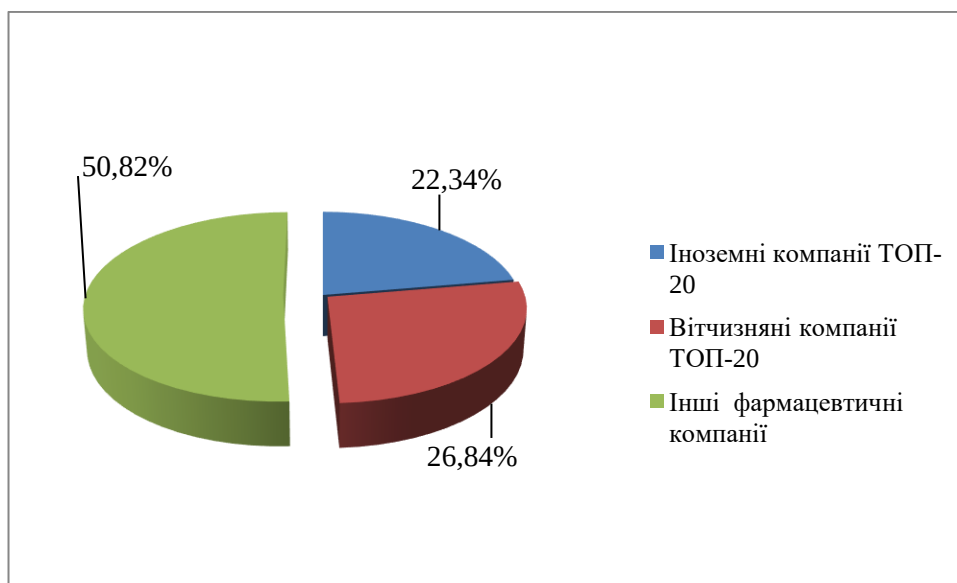

Рис.2.6 Результати структурного аналізу вітчизняного фармацевтичного ринку у 2024 році за фірмами, що входять до складу ТОП-20 за обсягами реалізації їх ліків споживачам

Підсумовуючи результати проведеного аналізу можна стверджувати, що незважаючи на складні умови функціонування фармацевтичної галузі в економіці в воєнний стан питання розширення впливу вітчизняного сектору на ринку ліків вирішується, а деякі компанії впевнено демонструють стабільні показники за асортиментними та ціновими параметрами. Враховуючи нестабільний характер поставок сировини, яка використовується для виробництва генеричних препаратів в Україні важливим питанням, яке необхідно буде вирішувати вже у короткотривалій перспективі – це розвиток власного виробництва активних фармацевтичних інгредієнтів. Вирішувати це питання необхідно спільними зусиллями, а саме у співпраці виробників ліків з представника науково-дослідних організацій та державними органами.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. За результатами аналізу динаміки обсягів продажів товарів аптечного асортименту упродовж 2022 -2024 років (I-III квартали) встановлено позитивний характер змін відповідних показників. Так, у 2024 році продажів товарів аптечного асортименту у національній валюті зросли на 18,28%, а у порівнянні з даними 2022 року, у 1,5 рази. У натуральних показниках аналогічний приріст (%) дорівнював всього 1,52% та 2,1% відповідно.
2. Доведено, що у 2024 році продажі товарів аптечного асортименту, що представлений у доларах, порівняно з попереднім 2023 роком збільшилась всього на 9,0%. Це вказує на значний вплив інфляційних процесів на характер динаміки змін показників, які ми досліджували
3. Встановлено, що найвищі значення темпів (%) приросту продажів у 2024 році, порівно з даними попередніх періодів були характерні для дієтичних добавок (28,07% та 113,22% відповідно), а найменші – для медичних виробів (14,40% та 44,33% відповідно).
4. Встановлено, що упродовж 2020-2024 років перманентно збільшувалась питома вага (%) реалізації дієтичних добавок з 6,0% (2020 рік) до 11,0% (2024

рік). В той же час, аналогічних показник по групі ліків, медичних виробів та косметичних засобів знижувався. Так, наприклад, по групі ліків він знижився з 81,4% (2020 рік) до 78,7% (2024 рік).

5. За даними 9-ти місяців 2024 року найвищі цінові характеристики мали дієтичні добавки (182,6 грн), на другій позиції були представлені ліки (176,3 грн), на третій косметичні засоби – 153,40 грн, а самими доступними для споживачів на роздрібному ринку були медичні вироби – 40,6 грн. .

6. За даними аналізу структури продажів товарів аптечного асортименту у 2024 році за параметром «вітчизняний-імпортний» встановлено, що у вартісних показниках реалізації вже традиційно домінували імпортні товари (63,09% проти даних 63,5%, які спостерігалися у 2023 році). У натуральних показниках ми спостерігали зворотню тенденцію, а саме незначне привалювання продукції від вітчизняних виробників ліків (57,9% у 2024 році проти аналогічних даних у 2023 році, які дорівнювали 59,0%).

7. Аналіз ТОП-20 компаній, які позиціонують ліки на вітчизняному фармацевтичному ринку дає змогу стверджувати про посилення ринкових позицій вітчизняних компаній. Так, у 2023-2024 роках позиції лідерів стабільно займають «Фармак» та «Дарниця». Вагомі структурні зрушення у рейтингових позиціях ми спостерігали по таким компаніям, як «Корпорація «Артеріум»», «Київський вітамінний завод», «Віола». В свою чергу, знизились показники рейтингових місць по «Групі компаній «Здоров'я» та «Юрія-Фарм».

8. Доведено, що незважаючи на значні труднощі, які обумовлені війною та фінансово-економічною нестабільністю, кадровим дефіцитом, унаслідок міграції населення у більш небезпечні регіони країни та закордон вітчизняним виробникам ліків вдалось зберегти та посилити у 2024 році свої ринкові позиції.

Розділ III

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Аналіз динаміки змін показників, що характеризують торгово-фінансову діяльність аптечного закладу у довоєнний та воєнний період

Реалізація основних цілей Національної лікарської політики на мікроекономічному рівні відбувається за безпосередньою участю аптечних закладів різних форм власності та господарювання. Історично так склалось, вітчизняні аптеки завжди займали активну позицію на шляху збереження здоров'я та підтримки відповідної якості життя громадян у суспільстві [1,4,5]. Наявність аптечних закладів у невеликих містах, сільській місцевості дозволяли на досить високому професійному рівні організовувати надання населенню ефективної фармацевтичної допомоги та послуги.

У новому тисячолітті аптечні заклади України переживали різні етапи розвитку, а саме – поступову монополізацію роздрібного сегменту фармацевтичного ринку, посилення ролі національних аптечних мереж, закриття аптечних кіосків, посилення регуляторного впливу на діяльність фармацевтичних працівників, підвищення вимог суспільства до якості надання населенню фармацевтичної допомоги та послуги тощо.

При цьому, найбільший вплив на роботу аптечних закладів вже ж такі мали дві основні події – це пандемія коронавірусної інфекції та впровадження воєнного стану після вторгнення на територію нашої країни іноземної держави. Якщо пандемія коронавірусної інфекції, яка закінчилась наприкінці 2022 року внесла певні зміни в організацію надання медичної та фармацевтичної допомоги населенню нашої країни, то війна повністю змінили організаційно-економічні підходи до роботи сучасних аптечних закладів. Означене твердження обумовило проведення наших досліджень, метою яких

стало проведення економічного аналізу роботи аптеки за 2020-2024 роки, тобто у довоєнний та воєнний період розвитку вітчизняної системи фармацевтичного забезпечення населення.

Об'єктом досліджень стали дані управлінського (внутрішньогосподарської), бухгалтерського та статистичного обліку та звітності аптечного закладу, який розташований в одному із обласних центрів України та входить до складу регіональної мережі. У дослідженнях були використані дані за 9-ть місяців кожного року, починаючи з 2020 року. Всі показники були представлені у діючих на момент їх відображення цінах. Порівняння та аналіз динаміки змін показників здійснювався з використання традиційного статистичного апарату, а саме ми розраховували темпи росту, приросту (%), або коефіцієнти зростання/зниження. Аналіз динаміки показників здійснювався за даними:

- товарообігу загального та його структури (роздрібного й оптового);
- сум реімбурсації вартості відпущених ліків за державною програмою «Доступні ліки»;
- доходів від основної діяльності у відповідності до вимог ліцензійних умов з роздрібної торгівлі лікарських засобів суб'єктами господарювання;
- витрат обігу та їх структури;
- фонду заробітної платні та його зміну динаміці років;
- кількості штатного складу аптечного закладу у відповідності до виконання посадових інструкцій.

Дані аналізу динаміки змін показників товарообігу та його структури представлені у табл.3.1. Більш детально зупинимось на визначені основних особливостей змін відповідних економічних та соціально-економічних показників, що представлені вище. Характеризуючи динаміку змін загального товарообігу аптечного закладу за 9 місяців 2021-2024 років можна впевнено

стверджувати про складний профіль цього важливого для розвитку аптеки показника.

Таблиця 3.1.

**Результати економічного аналізу показників роботи мережевої аптеки за
2021-2024 роки (I-III квартали)**

Показник аналізу (од. вим)	Роки дослідження			
	2021	2022	2023	2024
Товарообіг, (тис. грн)	9450,34	8321,15	10324,56	12567,44
Темп зростання/зниження товарообігу (%)	112,09	88,12	124,05	122,11
Роздрібний товарообіг (тис. грн)	8233,14	7499,85	9544,02	11673,90
Темп зростання/зниження роздрібного товарообігу (%)	115,14	91,09	127,07	122,34
Оптовий товарообіг (тис. грн)	1217,2	821,3	780,54	893,54
Темп зростання/зниження оптового товарообігу (%)	107,11	68,02	95,02	114,13
Питома вага роздрібного товарообігу(%)	87,12	90,13	92,44	92,89
Темп зростання/зниження (%)	105,11	104,03	103,02	101,12
Питома вага оптового товарообігу (%)	12,88	9,87	7,56	7,11
Темп зростання/зниження (%)	89,07	77,09	77,02	94,13
Суми реімбурсації ЛЗ (тис. грн)	345,23	431,09	561,55	671,23
Темп зростання/зниження реімбурсації ЛЗ (%)	113,13	125,04	130,12	120,02

Необхідно визначити, що у 2022 році ми спостерегли значне зниження даних продажів товарів аптечного асортименту (-11,88%), відносно показників довоєнного часу. Вже у наступному 2023 році на фоні відносної стабілізації на лінії воєнного зіткнення, оборони країни, а також у соціально-економічному життю ми спостерігали відносно поживлення ситуації з товарообігом. Зазначений показник збільшився, порівняно з даними 2022 року, на 24,05%. Аналогічна за характером тенденція зберіглась й у 2024 році, тобто ми спостерігали поступове зростання обсягів реалізації товарів аптечного асортименту. Так, у 2024 році, порівняно, з даними попереднього періоду товарообіг зріс на 22,11%, сягнувши значення 12567,44 тис. грн. Цікавим є той факт, що дані продажів товарів у 2024 році були вищими на 32,99%, порівняно з даними довоєнного періоду.

Враховуючи той факт, що у 2022 році відбулось значне збільшення курсу долару до національної валюти, можна впевненого стверджувати, що приріст даних загального товарообігу може бути пов'язаний з інфляцією. В цілому слід зазначити, що загальний товарообіг аптеки продемонстрував позитивну динаміку зростання з 2023 року. Необхідно також зазначати, що найбільшими темпами (%) знижувався у 2022 році оптовий товарообіг. Так, він знизився на 31,98%, порівняно, з даними довоєнного 2021 року, а роздрібний – всього на 8,91%.

Вже у наступному 2023 році роздрібна складова товарообігу зросла на 27,07%, а оптовий товарообіг продовжував знижуватися, але не такими швидкими темпами (-4,98%). За даними 2024 року ми спостерігали зростання даних продажів товарів аптечного асортименту у разі їх роздрібної реалізації населенню на 22,34%, а оптової – 14,13%.

Таким чином можна зробити висновок, що зростання даних реалізації товарів аптечного асортименту в аптечному закладі упродовж 9-ти місяців 2024 року на 22,11%, перш за все, обумовлено збільшення продажів роздрібним покупцям. Це є логічним, враховуючи той факт, що незважаючи на впровадження воєнного стану в Україні з 24.02.2024 року, держава у

повному обсязі виконує ті соціальні зобов'язані, які покладені на неї у відповідності до норм діючого законодавства. Так, вчасно виплачуються заробітна платня працівникам бюджетної сфери, пенсії, соціальні виплати та інші виплати, які закріплені у відповідних нормативно-правових актах. Крім цього, у 2023 році держава істотно розширила перелік груп хворих та категорії захворювань, за якими в аптеках можна отримати ліки за програмою «Доступні ліки». Все це у сукупності й вплинуло на темпи (%) зростання даних продажів ліків, а також інших товарів аптечного асортименту в аптечному закладі у 2024 році. Результати порівняльного аналізу коефіцієнтів зростання/зниження показників загального товарообігу та його складових наведена на рис.3.1.

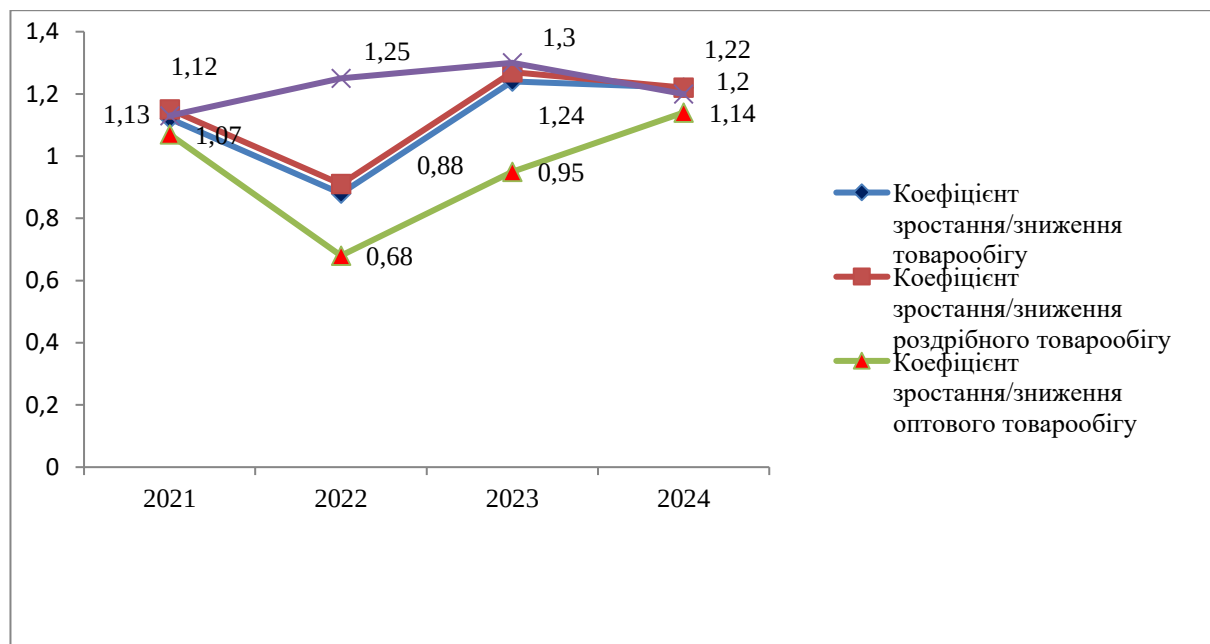

Рис.3.1. Аналіз динаміки змін основних показників, які характеризують обсяги реалізації ліків та інших товарів аптечного асортименту в аптеці упродовж 2021-2024 років (I-III квартали)

Наступною важливою характеристикою роботи аптечного закладу є суттєве домінування роздрібною складовою у її роботі. На рис.3.2-3.3 представлені результати структурного аналізу загального товарообігу аптечного закладу упродовж 2021-2024 року. Звертає на себе увагу той факт,

що з 2021 року планомірно зростає питома вага (%) роздрібної реалізації товарів аптечного асортименту. Так, зазначений показник коливався у діапазоні значень від 87,12% (2021 рік) до 92,89% (2024 рік). Необхідно також відмітити, що зростання питомої ваги (%) роздрібної реалізації товарів аптечного асортименту протягом довоєнного та воєнного періоду мало перманентний характер. Слід зазначити, що важливу роль у цьому відіграє активна участь аптеки у реалізації державної програми «Доступні ліки».

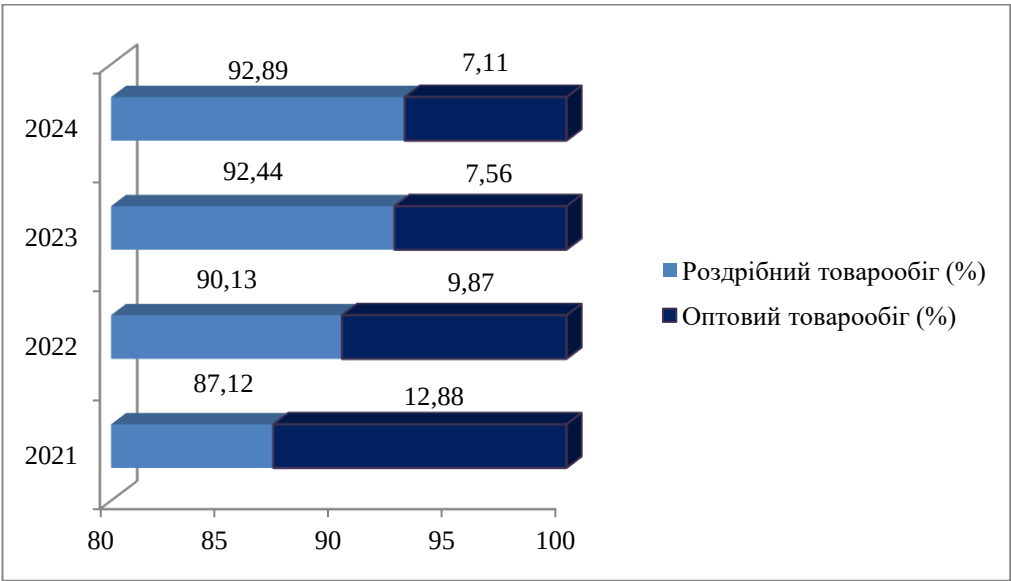

Рис.3.2.Дослідження структурних зрушень товарообігу мережевої аптеки за 2021-2024 роки (I-III квартали)

Аптека з 2018 року бере активну участь в обслуговуванні хворих, особливо серцево-судинного, ендокринологічного та пульмонологічного профілю, в т. ч за програмою «Доступні ліки». Крім цього, в аптеці з 2023 року почали відпускати інсуліни хворим на цукровий діабет I типу. За цими напрямками відмічаються найбільші обсяги реалізації ліків зазначеним групам хворих. Як свідчать дані табл. 3.1. суми реімбурсації вартості відпущених ЛЗ за державною програмою «Доступні ліки», незважаючи на воєнний час планомірно зростали протягом всього періоду спостережень. Так, у 2021 році цей показник збільшився на 13,13%, у воєнний 2022 рік на 25,04%, у 2023 рік на 30,12%, а за даними останнього року наших спостережень на 20,02%. Це

важлива позитивна, з соціально-економічної точки зору, тенденція зміни показників роботи аптечного закладу. На рис.3.4 представлений аналіз показника рівня реімбурсації вартості відпущених ліків за програмою за вищевказані періоду. Це відносний показник, який розраховувався як відношення суми реімбурсованих ліків до їх вартості та був представлений у %.

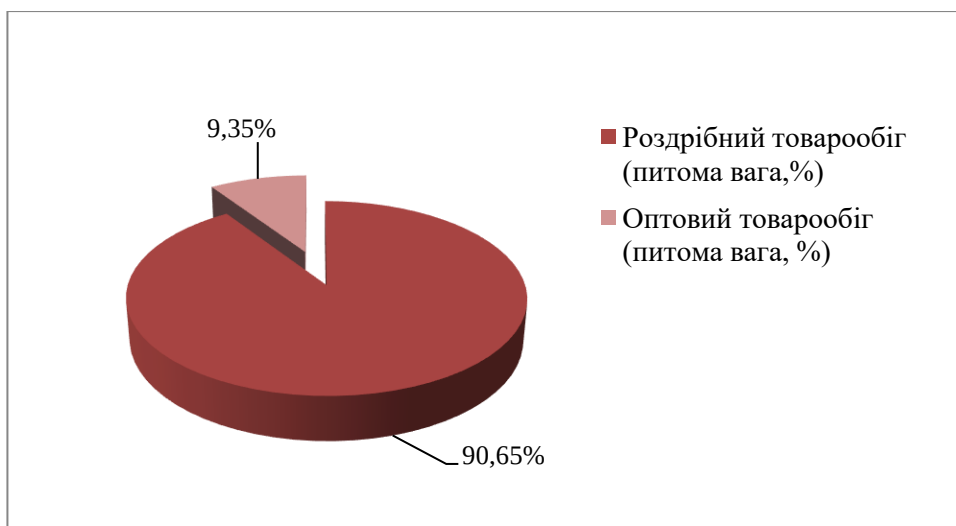

Рис.3.3. Аналіз структури загального товарообігу у відповідності до середніх значень питомої ваги роздрібної та оптової реалізації товарів аптечного асортименту упродовж 2021-2024 років (дані за 9-ть місяців)

Зрозумілим є той факт, що чим вище значення цього відносного показника, тим рівень участі держави у фармацевтичному забезпеченні хронічних хворих є більшим.

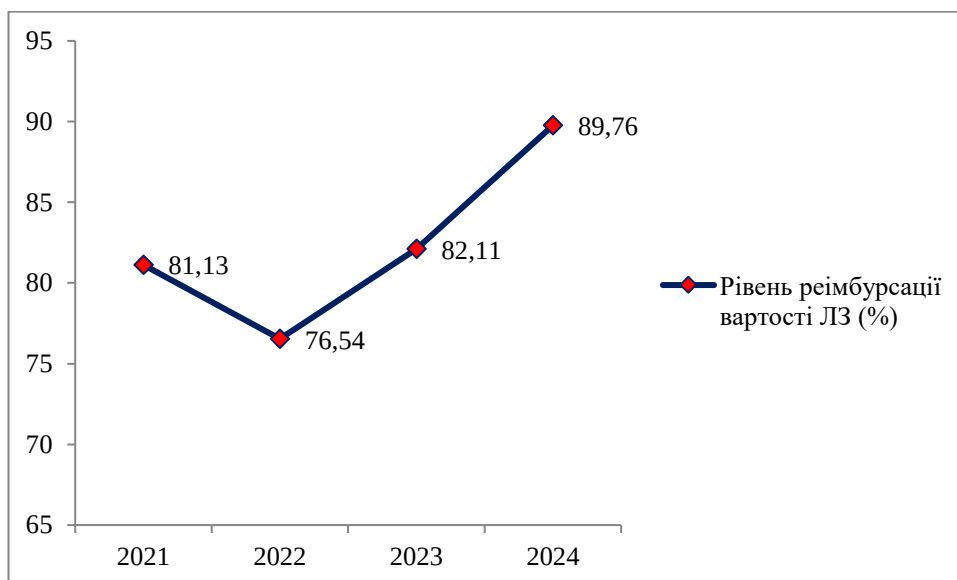

Рис.3.4. Дослідження динаміки змін показника рівня (%) реімбурсації вартості відпущених ліків за державною програмою «Доступні ліки»

Як бачимо, незважаючи на той факт, що суми реімбурсації вартості відпущених ліків перманентно збільшувалися, рівень реімбурсації у 2022 році, порівняно з даними 2021 року, зменшився до 76,54% проти 81,73%. Всиляє надію той факт, що вже за даними 2023 року цей відносний та важливий, з соціально-економічної точки зору, показник зріс до 82,11%, а у 2024 році він дорівнював 89,76%. Таким чином, на фоні уповільнення темпів (%) зростання сум реімбурсації вартості відпущених препаратів за програмою «Доступні ліки», яке ми спостерігали у 2024 році з 30,12% (2023 рік) до 20,02% ми спостерігали зростання рівня (%) реімбурсації. Розраховане значення середніх темпів (%) зростання сум реімбурсації ліків, які відпускалися за означеною програмою дорівнювало 122,07%.

В цілому, у 2024 році, порівняно з даними 2021 року мало місце зростання рівня (%) реімбурсації ліків, які відпускалися за означеною програмою на 10,63%. Цей факт може бути пов'язаний зі змінами у ціновій політиці на ті найменування ліків, які приймають участь у реалізації державної програми. Крім цього, важливе значення також можуть мати й асортиментні зміни, які відбуваються на вітчизняному фармацевтичному ринку, особливо у тому сегменті, який пов'язаний з реалізацією державних гарантій в охороні

здоров'я. Слід також зазначити, що у 2023 році, незважаючи на війну, в країні відбулось безпрецедентне розширення масштабів реалізації державної програми «Доступні ліки». До неї були віднесені ті категорії хворих, які потребують використання високовартісних препаратів, наприклад імуносупресорів у разі проведення операції з трансплантології. У 2023 році були включені до переліку реімбурсації також й медичні вироби (смужки для вимірювання рівня глюкози у крові) для хворих на цукровий діабет.

В цілому слід зазначити, що незважаючи на воєнний стан адміністрації аптечного закладу вдалося не втратити своїх ринкових позицій на роздрібному сегменті фармацевтичного ринку, який вони займали з моменту відкриття регіональної мережі в обласному центрі країни. За відсутністю електроенергії співробітники аптеки продовжують обслуговувати клієнтів, надають їм фармацевтичні консультації та відпускають ліки, як за рецептами, так й без рецептів лікарів. Одним із нових напрямків у роботі аптеки є надання послуги з вимірювання артеріального тиску для всіх охочих відвідувачів закладу. Особлива увага у роботі фармацевтів приділяється хронічним хворим, які обслуговуються за державною програмою «Доступні ліки».

3.2. Аналіз показників ефективності функціонування мережевої аптеки упродовж I-III кварталів 2021-2024 років

Задля підтримання конкурентних позицій, які аптека зайняла на роздрібному сегменті регіонального фармацевтичного ринку менеджменту аптеки потрібно не тільки здійснювати моніторинг обсягів продажів товарів аптечного асортименту. Підвищення конкурентоспроможності аптечного закладу за умов розвитку ринкових відносин неможливо без формування економічно доцільної політики, яка спрямована на підвищення показників ефективності роботи, а саме досягнення рівня рентабельності (%). Як відомо показник рентабельності (%) торгівельних організацій, які займаються роздрібною реалізацією розраховується, як відношення отриманого прибутку

від основної діяльності до обсягу виконаних робіт, в нашому випадку – це загальний товарообіг, що представлений у цінах відпуску товару (роздрібних). Тому, наступним етапом наших досліджень стало проведення динаміки змін показників, як впливають на рентабельність (%) аптеки.

Для аналізу були відібрані наступні дані:

- дохід від основної діяльності (сума реалізованих торговельних накладень);
- витрати обігу;
- прибуток від основної діяльності.

Результати аналізу динаміки зазначених показників представлені у табл. 3.2. Слід зазначити, що показник доходу від основної діяльності мав тотожню з показником товарообігу динаміку змін. Так, ми спостерігали зниження даних отриманих від реалізації товарів аптечного асортименту торговельних накладень у 2022 році до 2005,4 тис. грн проти 2362,59 тис. грн у попередньому 2021 році (темп зростання 84,88%). Вже у наступному 2023 році показник суми торговельних накладень, які були отримані від реалізації товарів аптечного асортименту дорівнював 2421,57 тис. грн, що на 20,75% більше, ніж дані воєнного 2022 року. Позитивним, з економічної точки зору, є подальше зростання даних доходу від основної діяльності (торгівлі ліків та інших товарів аптечного асортименту) до 3217,26 тис. грн, тобто у порівнянні з попереднім роком на 32,86%.

Таблиця 3.2.

Дослідження динаміки показників, які характеризують результативність та ефективність торговельно-фінансової діяльності аптечного закладу упродовж 2021-2024 років (I-III квартали)

Показник аналізу (од. вим.)	Роки дослідження			
	2021	2022	2023	2024
Товарообіг, (тис. грн)	9450,34	8321,15	10324,56	12567,44
Дохід (сума реалізованих торговельних накладень) від	2362,59	2005,40	2421,57	3217,26

основної діяльності (тис. грн)				
Темп зростання/зниження показників доходу від основної діяльності (%)	113,0	84,88	120,75	132,86
Витрати, (тис. грн)	2173,58	1780,73	2271,40	2840,24
Темп зростання/зниження показників витрат (%)	115,56	81,93	127,56	125,04
Прибуток (тис. грн)	189,01	224,67	150,17	377,02
Темп зростання/зниження показників прибутку (%)	115,86	118,87	67,08	251,06

Аналогічну за характером змін у часі мав також й наступний важливий показник, а саме – витрати обігу аптеки. При цьому, на відміну торгівельних накладень у 2022 році витрати обігу мали більш інтенсивний характер зниження (темپ росту дорівнював 81,95% від даних попереднього періоду).

У подальшому, ми спостерігали планомірне зростання витрат обігу до 2840,24 тис. грн за даними 2024 року. Таким чином, у 2024 році зазначений показник, порівняно з даними довоєнного 2021 року зріс на 30,66%. На рис.3.5 представлений результат порівняльного аналізу показників рівня реалізованих торгівельних накладень та витрат обігу у динаміці років. На відміну від абсолютних показників, відносні дані продемонстрували дещо іншу динаміку змін протягом 2021-2024 років. Так, пікові зниження даних рівня торгівельних накладень припадає на 2023 рік (23,4%), а у рівня витрат обігу – на 2022 рік (21,4%). Необхідно відмітити, що темпи (%) зростання рівня реалізованих торгівельних накладень є вищими, порівняно з аналогічними даними, які ми розраховували для витрат обігу аптеки. Зазначений характер змін відносних показників, які характеризують результативність роботи аптечного закладу, а також особливості змін даних загального товарообігу напряду вплинули на показники прибутку та рентабельності.

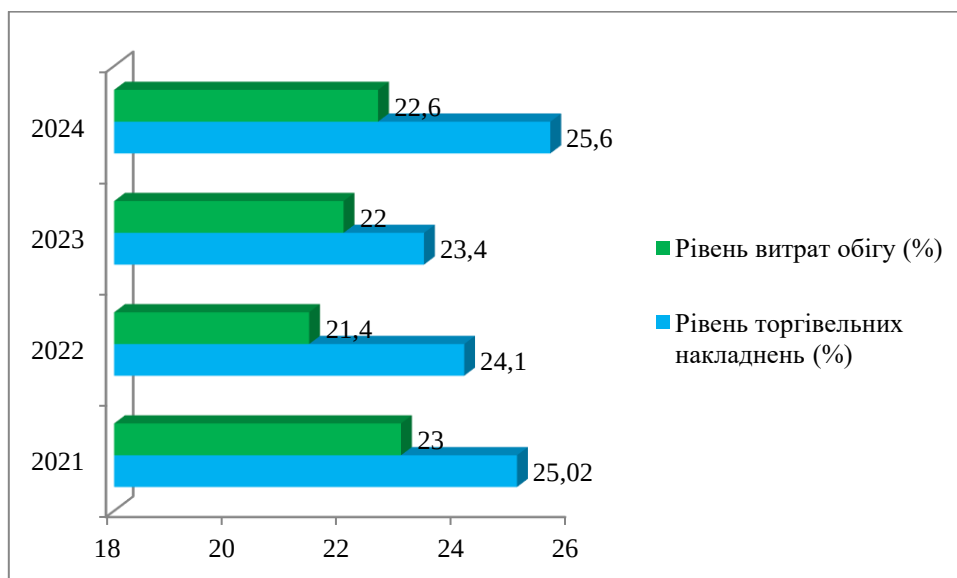

Рис. 3.5. Дані аналізу динаміки відносних показників (рівень торгівельних накладень та витрат обігу, %) в мережевої аптеки упродовж 2021-2024 років

За даними аналізу змін показників прибутку встановлено, незважаючи на зниження загального товарообігу, яке ми спостерігали у 2022 році мало місце зростання суми прибутку на 18,87% (224,67 тис. грн проти 189,01 тис. грн у довоєнному 2021 році). У подальшому, на фоні зниження рівня реалізованих торгівельних накладень до 23,4% проти 24,1% у 2022 році та підвищення рівня витрат до 22,0% проти 21,4% за даними 2022 року ми спостерігали зниження суми отриманого прибутку до 150,17 тис. грн.

Таким чином, темп (%) зростання суми отриманого прибутку від основної діяльності в аптеці дорівнював значенню 67,08%. Вже у 2024 році відмічалось значне зростання прибутковості аптеки. Так зазначений показник зріс у 2,5 рази та дорівнював значенню 377,02 тис. грн проти 150,17 тис. грн, який ми спостерігали у попередньому 2023 році. З економічної точки зору, цей факт треба оцінити, як значне досягнення в організації роботи аптеки.

Встановлені особливості у динаміці показників прибутку аптеки мали безпосередній вплив на дані її рентабельності. На рис.3.6 представлені результати аналізу динаміки змін показників рентабельності аптеки за 2021-2024 роки.

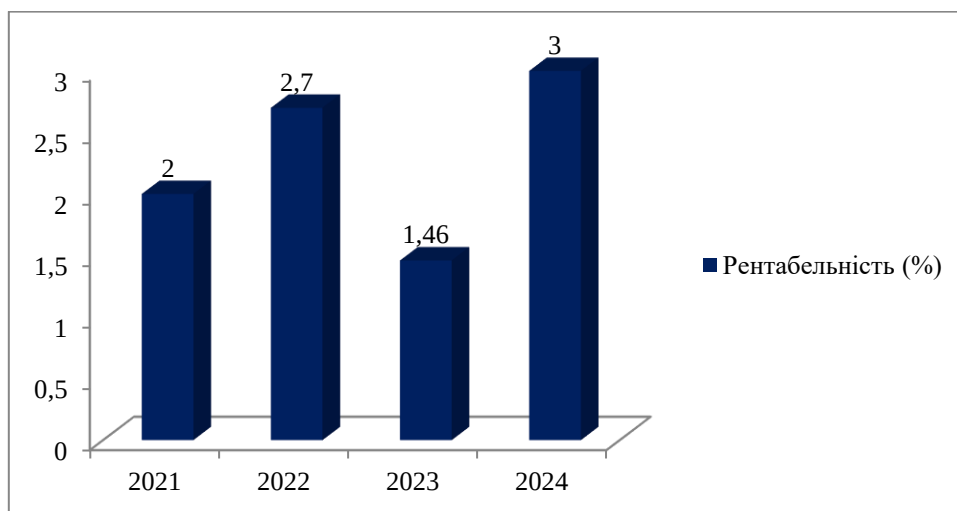

Рис. 3.6. Дослідження динаміки змін рентабельності (%) аптечного закладу, що входить до складу регіональної мережі аптек за 2021-2024 роки

Показник рентабельності аптеки у довоєнний період дорівнював 2,0%. Слід вказати, що саме у цей час аптека стикнулася з посиленням конкуренції на тому сегменті роздрібного фармацевтичного ринку, на якому вона працювала вже декілька років. Так, на відстані 500-700 метрів від аптеки відкрилось два аптечних пункту, які належали до відомої національної мережі аптек, а у перспективі планувалось також й відкрити аптеку, але цьому зашкодила війна. Вважаємо, що цей факт істотним чином вплинув на прибутковість роботи аптечного закладу, який ми досліджували. Незважаючи на труднощі воєнного періоду у 2022 році рентабельність аптеки збільшилась до 2,7%, але вже у наступному періоді, незважаючи на зростання товарообігу на 24,05% мало місце зниження рентабельності до 1,46%. Позитивним виглядає той факт, що за підсумками I-III кварталів 2024 року рентабельність зросла на 3,0%, що стало найбільшим значенням за весь період спостережень. Так, показник рентабельності у 2024 році був у 1,5 рази більшим, ніж дані довоєнного 2021 року.

Підсумовуючи результати, які ми отримали під час проведення економічного аналізу показників ефективності роботи аптечного закладу можна стверджувати про наявність позитивних тенденцій до зростання показників прибутковості та рентабельності у 2024 році, порівняно з

аналогічними даними, які спостерігалися у довоєнному 2021 році. Таким чином можна констатувати, що менеджмент аптечного закладу в складних умовах ефективно реалізував управлінську політику, яка була спрямована на збереження соціально-економічного потенціалу закладу, що дозволило підвищити конкурентоспроможність та рентабельність роботи. Ми розуміємо, що досягти таких значних результатів за умов війни та фінансово-економічної нестабільності неможливо було без активної участі працівників аптеки.

Фармацевтичні працівники зараз формують той гнучкий ресурс аптеки, який дозволяє вирішувати їй важливі та одночасно складні завдання, досягати економічних показників, незважаючи на труднощі та об'єктивні перешкоди. Тому наступним етапом наших досліджень стало проведення оцінки ефективності використання трудових ресурсів аптечного закладу.

3.3. Оцінка ефективності використання трудових ресурсів аптечного закладу у довоєнний та воєнний період (I-III квартали 2022- 2024 років)

Реалізація будь-якої маркетингової або соціальної концепції розвитку аптечного закладу неможлива без активної участі трудового колективу. За умов активного розвитку фармацевтичного ринку та посилення соціального запиту, з яким держава постійно звертається до вітчизняних аптек, саме трудові ресурси виконують найважливіші завдання й функції. Особливо це спостерігалось під час пандемії коронавірусної інфекції у 2019-2021 роках, а також під час воєнних подій, що розгортаються в країні на тлі повномасштабної агресії з боку сусідньої країни. Результати діяльності аптеки, яку ми досліджували, дають нам змогу стверджувати, що керівництво закладу у повному обсязі впоралось з тими викликами, які були пов'язані з війною, дефіцитом кадрів, міграцією населення, фінансово-економічної нестабільності в країні. Незважаючи на той факт, що наша аптека розташована в одному з центральних районів країни та не потерпає безпосередньо від війни,

вже ж такі наслідки цих подій, які розгортаються на Сході на Півдні України мали певний вплив на стан розвитку трудових ресурсів аптеки.

Об'єктом наших подальших досліджень стали дані, які представлені у управлінській (внутрішньогосподарській), бухгалтерської та статистичній звітності аптечного закладу за I-III квартали 2021-2024 років. Досліджувалися дані балансу аптеки (пасив балансу, розрахунки з заробітної платні), розрахункові відомості, табель обліку робочого часу, форми статистичної звітності №1-ПВ (місячна та квартальна) «Звіт з праці» та «Звіт про умови праці, пільги та компенсації за роботу зі шкідливими умовами праці», що затверджені наказом Державного Комітету статистики України від 30.03.203 року №127 та 128. Результати збору, аналізу у динаміці років основних показників, які характеризують ефективність використання трудових ресурсів та відносин з працівниками штатного складу аптечного закладу наведені у табл.3.3. Досліджувалися у динаміці наступні показники:

- фонд заробітної платні (джерело даних – управлінський, статистичний та бухгалтерський облік);
- кількість штатних працівників аптечного закладу (статистична звітність, №1-ПВ «Звіт з праці»);
- продуктивність праці (розрахований показник, як відношення суми реалізованого товару аптечного асортименту до штатної кількості співробітників аптеки)
- структура штатного складу працівників аптеки (статистична звітність, №1-ПВ «Звіт з праці»);
- середнє значення розміру заробітної платні працівників аптеки (розраховані дані, як відношення фонду оплати праці на кількість штатних працівників);
- середнє значення розміру заробітної платні у відповідності до структури штатного розкладу аптеки (розраховані дані, як відношення фонду заробітної плати певного персоналу до її

кількості з урахуванням тих посадових функцій, які виконують працівники – адміністративний, виробничий та допоміжний персонал).

Аналіз динаміки змін вищезазначених показників здійснювався за допомогою традиційного інструментарію, тобто ми розраховували ланцюгові показники темпів (%) зростання/зниження, як відношення даних наступного до значень попереднього періоду, що представлено у %. Більш детальніше треба зупинитися на аналізі вищевказаних показників, тому що трудові ресурси належать до тих, що мають найбільший вплив на роботу будь-якої організації за умов різкої зміни умов її діяльності або негативного впливу різних факторів зовнішнього середовища.

Аналізуючи дані табл. 3.3 можна констатувати, що всі показники (окрім продуктивності праці), які ми досліджували мали тотожню за характером динаміку змін. Так, спостерігалось зниження даних у 2022 році з послідовним їх зростання протягом 2023-2024 років. При цьому слід зазначити, що зниження у 2022 році та зростання даних у динаміці воєнних років 2023-2024 років мали різні темпи (%).

Таблиця 3.3.

Аналіз показників, що характеризують стан трудових відносин в аптеці упродовж 2021-2024 роки (I-III квартали)

Показник аналізу (од. вим)	Роки дослідження			
	2021	2022	2023	2024
Товарообіг, (тис. грн)	9450,34	8321,15	10324,56	12567,44
Фонд заробітної платні штатних працівників (тис. грн)	1592,38	1217,38	1767,56	2273,45
Темп зростання/зниження фонду заробітної платні штатних працівників (%)	121,0	76,45	145,19	128,62
Кількість штатних працівників, (тис. грн)	14	10	13	17

Темп зростання/зниження показників кількості штатних працівників (%)	113,0	71,0	130,0	131,0
Рівень фонду заробітної платні (%)	16,85	14,63	17,12	18,09
Темп зростання/зниження рівня фонду заробітної плати (%)	108,0	86,82	117,02	106,7
Продуктивність праці (тис. грн)	675,02	832,15	794,20	739,26
Темп зростання/зниження показників продуктивності праці (%)	96,08	123,28	95,44	93,08

Найбільшими темпами (%) знизилась кількість штатних працівників закладу, так у 2021 році в аптеці працювало 14 осіб, а у 2022 році 4 працівника звільнилось ув'язку з переміщенням їх родин до більш безпечних регіонів країни. Таким чином, кількість штатних працівників знизилась на 29,0%. Показник фонду заробітної платні у 2022 році знизився на 23,55%, а його рівень (%) на 2,22 одиниці виміру (з 16,85% у довоєнному 2021 році до 14,63% у 2022 році). Вже у наступному 2023 році фонд заробітної платні зріс на 45,19%, сягнувши даних у 1767,56 тис. грн, а його рівень 17,12%. Зазначена тенденція до збільшення цих даних продовжувалась й у 2024 році, так фонд заробітної платні зріс, порівняно з попередніми даними, на 28,65% (2273,45 тис. грн), а його рівень досяг значення 18,09%. Слід зазначити, що кількість штатних працівників також збільшилась у 2023 році до 13 осіб, а у 2024 році до 17 штатних працівників. Таким чином можна стверджувати, що у 2024 році кількість штатних працівників була більшою, ніж до війни на 3 співробітника штатного складу.

На відміну від вищевказаних показників, продуктивність праці мали іншу динаміку змін. Як бачимо за даними табл. 3.3 у 2022 році цей показник, навпаки, зріс 23,28% завдяки зниженню кількості штатних працівників до 10 осіб. Незважаючи на той факт, що у 2022 році мало місце зниження продажів

товарів аптечного асортименту на 11,88% (8321,15 тис. грн проти 9450,34 тис. грн у 2021 році) мала місце значне зростання показників продуктивності праці, тобто на одну особу комерційне навантаження посилилось. Пояснення цього можна знайти в проведенні порівняльного аналізу коефіцієнтів зростання/зниження відповідних даних, який представлено на рис.3.7. Враховуючи той факт, що з 2023 року кількість штатних працівників зростала більшими темпами(%), ніж відповідні показник товарообігу, то ми мали незначне зниження цих показників на 4,56% у 2023 році та на 6,92% за даними наступного 2024 року.

В цілому, можна стверджувати, що на фоні зростання рентабельності та фонду заробітної платні таке зниження продуктивності праці, на наш погляд, не може сильно вплинути на ефективність виконання аптекою її функції в системі охорони здоров'я.

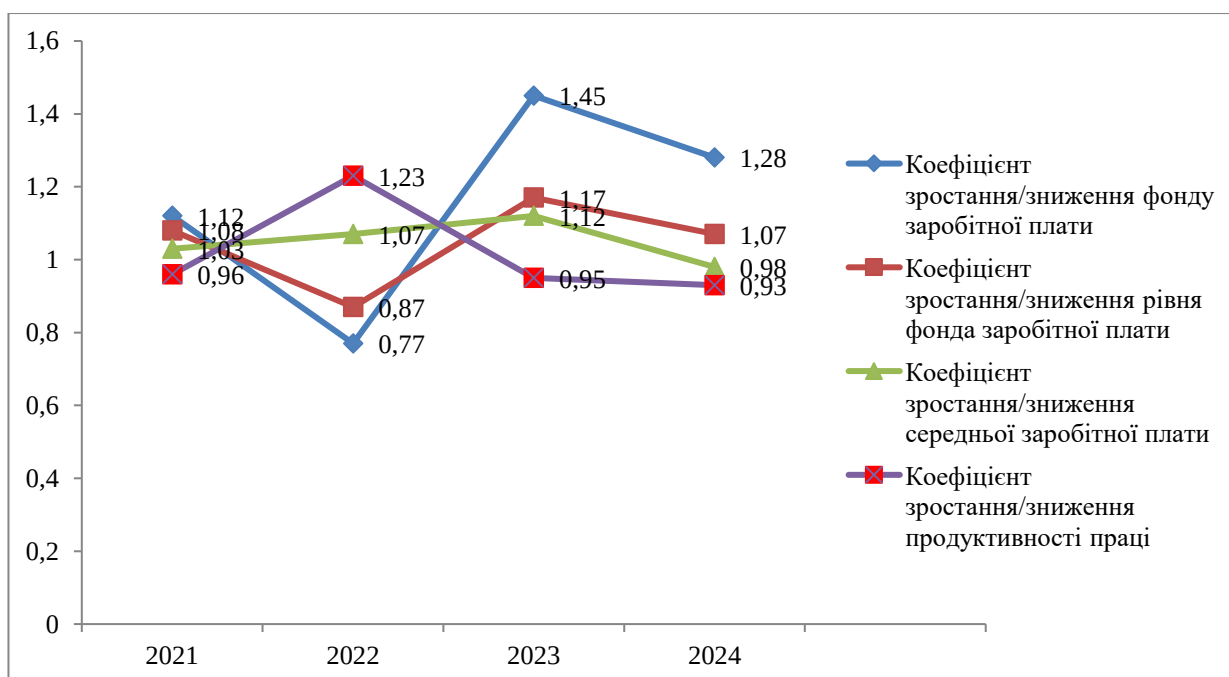

Рис. 3.7. Порівняльний аналіз коефіцієнтів зростання/зниження показників, які характеризують ефективність використання трудових ресурсів та відносин з працівниками аптеки упродовж 2021-2024 років

У перспективі треба враховувати, що всі показники, які характеризують ефективність використання трудових ресурсів аптеки не тільки пов'язані один

із одним, а на динаміку їх змін значний вплив мають й дані результативності та ефективності роботи аптечного закладу: товарообіг та його структура; суми реімбурсації ліків; торгівельна націнка та реалізовані торгівельні накладення; витрати обігу та їх структура; дохід від інших видів діяльності тощо. Крім цього, окремий пул формують й фактори ринкового впливу на діяльність аптек, тому що незважаючи на значні труднощі воєнного часу, вітчизняний фармацевтичний ринок розвивається, обсяги реалізації товарів аптечного асортименту зростають. Все це впливає безпосереднє на рівень конкуренції на ринку ліків, роботу аптечних закладів, умови праці фармацевтів, а також на ефективність використання трудових ресурсів.

3.4. Аналіз динаміки змін показників середньої заробітної плати в аптеці в довоєнний та воєнний період діяльності на роздрібному сегменті регіонального фармацевтичного ринку

Заробітна плати у класичному визначені є винагородою за виконану роботу у відповідності до посадових інструкцій, які затверджені у відповідному порядку. Заробітна платня розподіляється на основну, додаткову та інші заохочувальні та матеріальні виплати, які здійснюються працівникам у відповідності до умов колективних договорів, що укладаються адміністрацією та трудовим колективом аптеки.

У подальшому нами був проведений аналіз динаміки змін показників середньої заробітної платні, в т. ч. у відповідності до розподілу колективу на адміністративний, виробничий (фармацевтичний) та допоміжний персонал. Джерела інформації, які ми використовували у проведенні економічного аналізу описані у попередньому підрозділі роботи. На рис.3.8. представлений ретроспективний аналіз розміру середньої заробітної платні працівників аптеки за 2021-2024 роки (9-ть місяців). Зазначений показник коливався у діапазоні значень від 12185,37 грн (2021 рік) до 15107,35 грн (2023 рік), тобто середнє значення по всіх роках дорівнювало 13663,25 грн. Найвищі показники

середньої заробітної платні спостерігалися у 2023 році, незважаючи на той факт, що у цьому році мало місце зростання кількості штатних працівників до 14 осіб. На наступному рис.3.9. наведені дані питомої ваги (%) у показниках фонду заробітної платні відповідних показників по адміністративному, виробничому (фармацевтичному) та допоміжному персоналу.

Встановлено, що найвищі показники у структурі фонду заробітної платні протягом всього періоду наших досліджень мали дані по адміністративному персоналу. Так, цей показник коливався у діапазоні значень від 52,69% (2022 рік) до 65,87% (2021 рік). Показник варіаційного розмаху дорівнює 13,18 одиниць аналізу.

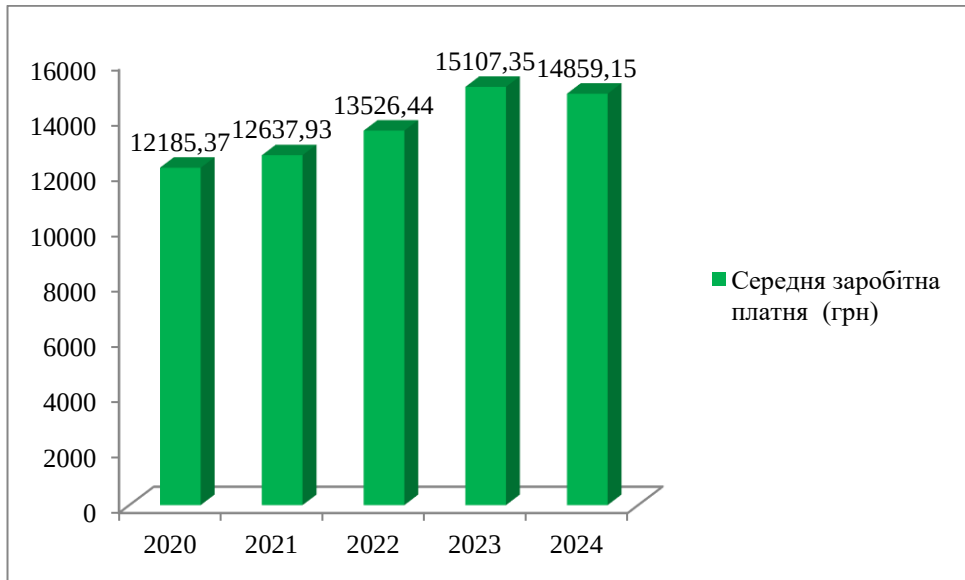

Рис.3.8. Динаміка змін показників середньої заробітної плати фармацевтичних працівників в аптеці упродовж 2020-2024 років (9 місяців)

Відповідний дані по виробничому (фармацевтичному) персоналу коливалися від 25,15% (2021 рік) до 34,56% (2022 рік), а по допоміжному – від 8,98% до (2021 рік) до 13,81% (2023 рік). Варіаційний розмах показників, таким чином, дорівнював 10,41 та 4,83 одиниць аналізу (%). Тобто, можна зробити висновок, що найбільших коливань у загальній структурі фонду заробітної платні мали показники питомої ваги (%) по адміністративному

персоналу. Крім цього, треба зазначити, що дані питомої ваги (%) фонду заробітної платні адміністративного, виробничого (фармацевтичного) та допоміжного персоналу упродовж 2021-2024 років мали різні тенденції змін у часі. Так, за адміністративним персоналом найнижче значення питомої ваги (%) у загальній структурі фонду спостерігалися у 2022 році, за виробничим (фармацевтичним) та допоміжним у довоєнному 2021 році. Вважаємо, що можна на підставі цього зробити наступний висновок. З початку воєнних подій в країні адміністрацією аптеки було прийняте рішення про зниження розмірів виплат персоналу, який займав керуючі посади. Це припущення, яке потребує підтвердження за результатами проведення додаткових досліджень, яким б змогли дати відповідь про відсутність або наявність зв'язку між фондом заробітної платні та кількістю штатного персоналу за їх посадами.

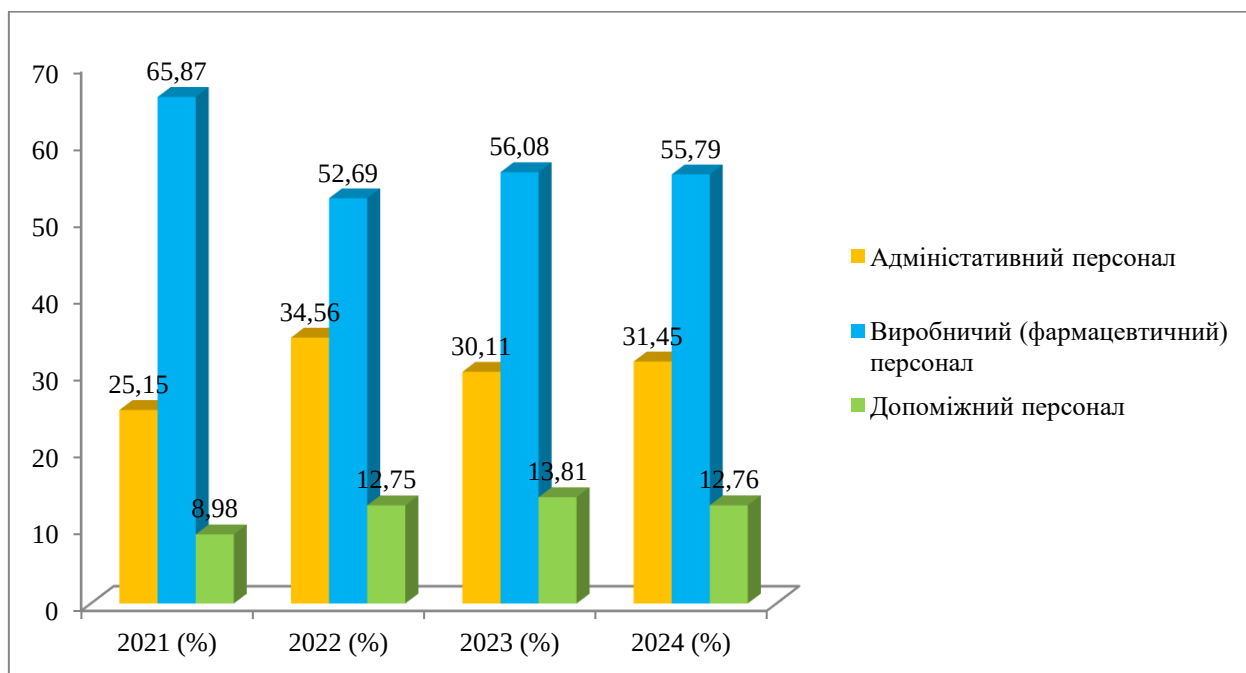

Рис.3.9 Результати структурного аналізу фонду заробітної платні фармацевтичних працівників аптечного закладу у довоєнний та воєнний період (2021-2024 роки, I-III квартали)

Підсумовуючи результати проведеного економічного аналізу основних показників, які характеризують стан трудових відносин у колективі аптеки можна стверджувати, що за умов воєнних подій в країні керівництво аптеки

докладало багато зусиль задля збереження та матеріальної підтримки колективу. Враховуючи важливість соціального навантаження, яке з кожним роком посилюється на фармацевтів питання матеріальної підтримки працівників аптеки повинно стати одним із пріоритетів у розвитку вітчизняної фармації.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

1. За результатами проведеного економічного аналізу основних показників, які характеризують роботу аптечного закладу у довоєнний та воєнний період встановлено наступне. Незважаючи на значні труднощі, з якими стикається аптека упродовж 2023-2024 років (9-ть місяців року) керівництву та колективу вдалося покращити економічну ситуацію. Так, у 2023 році товарообіг зріс, порівняно з даними 2022 року на 24,05% сягнувши значення 10324,56 тис. грн. Позитивним виглядає той факт, що у 2024 році продовжується тенденції до зростання продажів на 22,11 % (12567,44 тис грн)
2. Доведено, що характерною особливістю структури обсягу реалізованого товару є значне домінування відпуску товарів роздрібним клієнтам (амбулаторні хворі та пересічні відвідувачі аптеки). Так, незважаючи на труднощі, які були обумовлені воєнним станом питома вага (%) роздрібної реалізації коливалась упродовж 2021-2024 років від 87,12% (2021 рік) до 92,89% (2024 рік). Середнє значення питомої ваги (%) роздрібної реалізації упродовж 2021-2024 років дорівнює значенню 90,65%.
3. Порівняльний аналіз динаміки змін показників роздрібної та оптової реалізації товарів аптечного асортименту в аптеці дозволяє стверджувати, що значне падіння загального товарообігу, яке ми спостерігали у 2022 році на тлі воєнної агресії з боку сусідньої країни був обумовлений значним зниження даних по відпуску товарів оптовим покупцям (заклади охорони здоров'я комунальної форми власності). Так, зазначений показник у 2022 році мав темп (%) зростання 68,02%, а роздрібний – 91,09%. Тенденція до зниження даних

оптової реалізації товарів аптечного асортименту продовжилась також й у наступному 2023 році (95,02%).

4. Нами доведено, що аптека приймала активну участь у реалізації державної програми «Доступні ліки». Упродовж 2021-2024 років (I-III квартали кожного року) обсяги реімбурсованих ліків збільшилась з 345,23 тис. грн до 671,23 тис. грн відповідно, тобто майже у 2,0 рази. Найвищі темпи (%) зростання сум реімбурсованих ліків спостерігалися у 2023 році (темп росту – 130,12%), а найнижчі – у 2021 році (113,13%). Таким чином, середнє значення темпу (%) росту дорівнювало 122,07%.

5. З соціально-економічної точки зору, важливою характеристикою у роботі аптеки є зростання рівня (%) реімбурсації вартості відпущених ліків за державною програмою «Доступні ліки», яке ми спостерігали з 2022 року. У 2022 році цей показник дорівнював 76,54%, а у 2024 році – 89,76%, тобто зріс на 13,22 одиниць виміру.

6. Систематизуючи результати досліджень, а також спираючись на дані спеціальної літератури можна стверджувати, що зростання сум реімбурсації вартості ЛЗ, яке спостерігалось в аптеці незважаючи на війну може знайти своє пояснення у значному розширенні масштабів реалізації державної програми «Доступні ліки», яка відбулась у 2023 році. Крім цього, на зазначений соціально-економічний показник може впливати асортиментні зміни, які відбулись у відповідних сегментах вітчизняного фармацевтичного ринку.

7. Встановлено, що на відміну від товарообігу, реалізованих торгівельних накладень та витрат обігу, прибуток аптеки знизився у 2023 році на 32,2% досягнувши значення 150,17 тис. грн (для порівняння у 2022 році цей показник складав 224,67 тис. грн). Важливим, з соціально-економічної точки зору, є зростання прибутку аптеки, яке ми спостерігали у 2024 році. Так, цей важливий економічний показник зріс, порівняння з даними попереднього 2023 року на 151,06%.

8. Доведено, що незважаючи на численні труднощі, які були обумовлені війною та фінансово-економічною нестабільністю в країні діяльність аптека

протягом 2022-2024 років була рентабельною. Зазначений показник коливався у діапазоні значень від 1,46% (2023 рік) до 3,0% (2024 рік). Особливо треба зазначити, що у 2023 році рентабельність аптеки була у 1,5 рази вище, ніж у довоєнному 2021 році.

9. За результатами аналізу показників, які характеризують стан трудових відносин встановлені наступні тенденції їх розвитку протягом воєнного часу. Доведено, що фонд заробітної платні, його рівень мали тотожню до товарообігу тенденції зниження у 2022 році, з послідовним зростанням відповідних даних у 2024 році. Так, у 2024 році фонд заробітної платні дорівнював 2273,45 тис. грн, що на 681,07 тис. грн або 42,77% більше, ніж у довоєнний час. Рівень (%) фонду заробітної плати також збільшився до 18,09%.

10. Доведено, що незважаючи на воєнний стан в країні, фінансово-економічну нестабільність керівництву аптеки вдалось підвищити заробітну платню співробітникам. Так, її середній розмір коливався у діапазоні значень від 12185,37 грн (2021 рік) до 15107,35 грн (2023 рік). Слід також відзначити, що її розмір у 2024 році (14859,15 грн) був на 21,94% більше, ніж дані довоєнного 2021 року (12185,37 грн).

11. Встановлено, до найвища питома вага (%) у структурі фонду заробітної плати протягом всього періоду досліджень мали показники заробітної платні адміністративного персоналу. Так, це показник коливався у діапазоні значень від 52,69% у 2022 році до 65,87% за даними 2021 року.

12. У цілому слід зазначити, що за умов воєнного стану аптека продемонструвала здатність до збереження тих організаційних принципів в роботі, які дозволяють підвищувати її конкурентоспроможність, бути рентабельною та виконувати важливі соціальні функції до достатнього рівні. У подальшому треба розглянути можливі шляхи розширення тих послуг, які можуть надаватися в аптеці висококваліфікованими фармацевтичними працівниками, в т. ч. на платній основі.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Проведено аналіз сучасних підходів в організації фармацевтичного забезпечення населення в світі та в Україні, в т. ч. за умов впровадження воєнного стану.
2. Здійснено аналіз кадрового забезпечення системи фармацевтичного забезпечення в різних країнах світу, а також в Україні за даними ВООЗ, інших міжнародних організацій та інформаційної платформи Work.ua. Визначені основні проблеми у кадровому забезпеченні вітчизняної фармації за умов воєнного стану в країні.
3. Проведено аналіз стану розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку (роздрібний сегмент) за період впровадження в Україні воєнного стану (2022-2024 роки, I-III квартали) за різними параметрами (обсяг продажів у вартісних та натуральних вимірах, структура продажів, фірми-виробники, ринковий сегмент ТОП-20 фармацевтичних виробників тощо).
4. За даними проведеного аналізу стану розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку визначені особливості його розвитку, проблеми та окреслені напрямки, які дозволяють ефективно досягати соціальних завдань, які покладені на суб'єкти господарювання в системі охорони здоров'я державою.
5. Здійснено економічний аналіз показників торгово-фінансової діяльності аптечного закладу в довоєнний та воєнний період (I-III квартали 2021-2024 року).
6. Проведено аналіз показників ефективності роботи аптечного закладу у довоєнний та воєнний період розвитку країни та визначені основні проблеми, з якими стикається аптека за умов воєнного стану.
7. Здійснено аналіз основних показників, які характеризують ефективність використання трудових ресурсів аптечного закладу у динаміці років (2021-2024 роки, 9-ть місяців), окреслені проблеми у кадровому забезпеченні аптеки.

8. Здійснено економічний аналіз динаміки змін середньої заробітної платні працівників аптеки, в т. ч. з урахуванням їх розподілу на адміністративний, виробничий (фармацевтичний) та допоміжний персонал. Дана оцінка ефективності роботи керівництва аптеки, у напрямку збереження кадрового потенціалу аптеки та матеріального забезпечення її працівників за умов воєнного стану.

9. За даними систематизації результатів проведених досліджень визначені основні характеристики у роботі аптечного закладу, які пов'язані з соціально-економічними аспектами її діяльності за умов воєнного стану та визначені перспективні напрямки її подальшого розвитку у конкурентному середовищі та за умов негативного впливу факторів зовнішнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аптечний продаж за 9 місяців 2024 року. *Щотижневик «Аптека»*. 2024. № 14 (1464). URL: <https://www.apteka.ua/article/705902> (дата звернення: 12.11.2024).
2. Аптечний продаж за 9 місяців 2022 року. *Щотижневик «Аптека»*. 2022. № 37/38 (1358/1359). URL: <https://www.apteka.ua/article/649730> (дата звернення: 02.10.2024).
3. Дмитрук К. Госпітальні поставки та закупівлі лікарських засобів: підсумки 9 місяців 2024 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/707533> (дата звернення: 23.11.2024).
4. Седова Т. І., Корж Ю. В. Аналіз соціально-економічних проблем діяльності аптекних закладів в умовах воєнного стану. *Запорізький фармацевтичний форум – 2024*: матеріали Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнар. участю, м. Запоріжжя, 21-22 листоп. 2024 р. Запоріжжя, 2024. С. 134.
5. Фармбюджет 2025. Кадри та промоція – інвестуйте з розумом. *Щотижневик «Аптека»*. 2024. № 41 (1462). URL: <https://www.apteka.ua/article/704900> (дата звернення: 30.11.2024).
6. American Association of Colleges of Pharmacy. Pharmacy School Admission Requirements. URL: <https://www.aacp.org/resource/pharmacy-school-admission-requirements> (Date of access: 10.10.2024).
7. Barnes E., Ashraf I., Din A. New roles for clinical pharmacists in general practice. *Prescriber*. 2017. № 4. P. 26–29.
8. Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor. *Occupational Outlook Handbook*. Pharmacists. URL: <https://www.bls.gov/ooh/healthcare/pharmacists.htm> (Date of access: 13.09.2024).
9. Canadian Pharmacists Association Pharmacists' Scope of Practice in Canada 2020. URL: <https://www.pharmacists.ca/advocacy/scope-of-practice/> (Date of access: 01.10.2024).

10. Composite descriptions of health occupations examined in this report are sourced from: Bureau of Labor Statistics. Occupational Outlook Handbook, Pharmacists. URL: <https://www.bls.gov/ooh/healthcare/pharmacists.htm> (Date of access: 26.10.2024).
11. Evolving pharmacy profession around the globe towards an improved health care. URL: <https://www.redalyc.org/journal/6920/692072539003/html/> (Date of access: 12.10.2024).
12. John C. The changing role of the pharmacist in the 21st century. *The Pharmaceutical Journal*. 2018. № 300. P. 7909. URL: https://www.rpharms.com/Portals/0/Documents/Consultations/Role%20of%20the%20pharmacist%20consultation%20report%20July%202018.pdf?ver=2018-08-02-130846-250_ (Date of access: 01.12.2024).
13. Libya's pharmaceutical situation: a professional opinion / A. Elfituri et. al. *International Journal of Academic Health and Medical Research*. 2018. Vol. 2, № 10. P. 5–9.
14. Lisa Lebovitz, Natalie D Eddington. Trends in the Pharmacist Workforce and Pharmacy Education. *Am J Pharm Educ*. 2019. Vol. 83, № 1. P. 7051. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6418852/> (Date of access: 26.11.2024).
15. Longo K. New Patient Care Roles for Pharmacists: Value-based pay creates opportunities. *Drug Topics*. 2018. Vol. 162. P. 14.
16. Maine L. Pharmacists take their place on the care team. *Health Progress*. March-April 2018. URL: <https://www.chausa.org/docs/default-source/health-progress/pharmacists-take-their-place-on-the-care-team.pdf?sfvrsn=2> (Date of access: 29.11.2024).
17. National Academy of Medicine. 2017 action collaborative on clinician well-being and resilience. URL: <https://nam.edu/initiatives/clinician-resilience-and-well-being/#noodle> (Date of access: 19.11.2024).
18. National Association of Boards of Pharmacy. CPE monitor service. URL: <https://nabp.pharmacy/cpe-monitor-service/> (Date of access: 14.11.2024).

19. National Institute for Health and Care Excellence. Impact of a pharmacist-led asthma and COPD respiratory clinic in general practice. Shared learning database. April 2015. <https://www.nice.org.uk/sharedlearning/impact-of-a-pharmacist-led-asthma-and-copd-respirator%20y-clinic-in-general-practice> (Date of access: 16.11.2024).
20. National assessment of pharmaceutical workforce and education using the International Pharmaceutical Federation's global development goals: a case study of Qatar / Mukhalalati B.A. et. al. *J Pharm Policy Pract.* 2021. Vol. 14, Iss. 1. P.22. URL: <https://joppp.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40545-021-00305-y> (Date of access: 13.10.2024).
21. NHS England. More than 400 pharmacists to be recruited to GP surgeries by next year. URL: <https://www.england.nhs.uk/2015/11/pharmacists-recruited/> (Date of access: 23.10.2024).
22. NHS England. Clinical pharmacy scheme set to benefit patients across England. December 2016. URL: <https://www.england.nhs.uk/2016/12/clinical-pharmacy/> (Date of access: 14.09.2024).
23. NHS England. New £15m scheme to give patients pharmacist support in GP surgeries. July 2015. URL: <https://www.england.nhs.uk/2015/07/pharm-supp-gp-surgeries/> (Date of access: 03.09.2024).
24. Standards of Practice for Clinical Pharmacists. American College of Clinical Pharmacy. URL: <https://www.accp.com/docs/positions/guidelines/standardsofpractice.pdf> (Date of access: 17/10/2024).
25. Teamwork and its impact on chronic disease clinical outcomes in primary care: a systematic review and meta-analysis / Meera Tandan et.al. *Public Health.* 2024. № 229. P. 8–115. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0033350624000398> (Date of access: 16.10.2024).

26. Therapeutic effect of suicide gene-transferred mesenchymal stem cells in a rat model of glioma / Kosaka H. et al. *Cancer Gene Ther.* 2012. Vol. 19, № 8. P. 572–578.
27. Top 5 Countries with the Most Pharmacies. URL: <https://pharmaoffer.com/blog/pharmacy-powerhouses-top-5-countries-with-the-most-pharmacies/> (Date of access: 13.09.2024).
28. Top online stores in the pharmacy segment worldwide in 2022, by e-commerce net sales. URL: <https://www.statista.com/forecasts/1412817/top-online-stores-pharmacies-worldwide> (Date of access: 11.12.2024).
29. Pharmacists and pharmacies. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/618d7acf-en.pdf?expires=1733057442&id=id&accname=guest&checksum=E0199EB3E186DB326BDC138BC02FE58E> (Date of access: 01.12.2024).
30. Pharmacists (per 10 000 population). WHO. URL: [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/pharmacists-\(per-10-000-population\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/pharmacists-(per-10-000-population)) (Date of access: 12.11.2024).
31. Pharmacies – Worldwide. URL: <https://www.statista.com/outlook/hmo/pharmacies/worldwide> (Date of access: 26.-09.2024).
32. Rationalizing the introduction and use of pharmaceutical products: The role of managed entry agreements in Central and Eastern European countries / Alin Rotar et al. *Health Policy.* 2018. Vol. 122, Iss. 8. P. 230–236.